

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ

Akcje Kedywu Armii Krajowej
w okupowanej Warszawie

GRA MIEJSKA

Warszawa 2023

Autor gry: Andrzej Kryński
Esej wprowadzający: dr Kazimierz Krajewski

Konsultacja merytoryczna: dr Tomasz Łabuszewski
Recenzja: Maciej Żuczkowski, Witold Sobócki
Redakcja i korekta: Ingeborga Jaworska-Róg
Opracowanie graficzne i skład: Katarzyna Dinwebel

Zdjęcia ze zbiorów:
Archiwum Akt Nowych (AAN), Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN),
Biblioteki Narodowej (POLONA), Narodowego Archiwum Cyfrowego (NAC)
oraz prywatnych zbiorów Hanny Rybickiej.

ISBN: 978-83-8229-852-9

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Warszawie

Spis treści

Wprowadzenie do gry 4

Esej historyczny

Kedyw (Kierownictwo Dywersji) – miecz i tarcza Polskiego Państwa Podziemnego 5

Trasa 1

akcja pod Arsenalem ▶ akcja Hoffmann ▶ akcja Braun ▶ akcja „Góral” 16

Trasa 2

akcja Rodewald ▶ akcja Bürkl ▶ akcja Kutschera ▶ akcja Kretschmann 32

Trasa 3

akcja „budy” ▶ akcja Adria ▶ akcja w Halach Mirowskich 47

Wprowadzenie do gry

W okupowanej stolicy Kedyw Komendy Głównej Armii Krajowej i Kedyw Okręgu Warszawskiego AK przeprowadziły w sumie kilkaset różnego rodzaju akcji sabotażowych, dywersyjnych i likwidacyjnych. Uczestnicy gry miejskiej „W imieniu Rzeczypospolitej. Akcje Kedywu Armii Krajowej w okupowanej Warszawie” poznają część z nich – wybranych zarówno spośród tych najśłynniejszych, jak i tych mniej znanych. Przed przystąpieniem do rozgrywki zachęcamy nauczycieli, opiekunów grup i zainteresowanych uczestników do zapoznania się z esejem historycznym dr. Kazimierza Krajewskiego „Kedyw (Kierownictwo Dywersji) – miecz i tarcza Polskiego Państwa Podziemnego”.

Znaczne odległości między poszczególnymi miejscami akcji Kedywu na obszarze Warszawy skłoniły nas do przygotowania trzech różnych tras. Uczestnicy mogą przejść wszystkie lub tylko wybrane z nich. Poszczególne trasy można realizować w ciągu jednego lub kilku dni. Większa grupa może podzielić się na mniejsze zespoły, równocześnie podążające wybranymi trasami. Szacunkowy czas przejścia pomiędzy poszczególnymi punktami na trasie został oznaczony symbolem .

Każdy indywidualny uczestnik lub zespół, realizując daną trasę, powinien mieć smartfon z dostępem do Internetu, funkcją aparatu i GPS. W trudniejszym wariantcie nawigację satelitarną można zastąpić współczesnym planem miasta. Ponadto konieczne jest posiadanie wydrukowanych odpowiednich stron z niniejszej publikacji – dotyczących realizowanej trasy wraz z opisanymi akcjami Kedywu i zadaniami do wykonania. Niezbędny będzie również długopis do uzupełniania odpowiedzi i podkładka ułatwiająca pisanie. Przed przystąpieniem do rozwiązywania zadań należy zapoznać się z opisem danej akcji. Ocenę stopnia realizacji trasy dokonuje się samodzielnie (uczestnicy indywidualni) albo przeprowadza ją opiekun, nauczyciel lub pracownik IPN (grupy zorganizowane).

Gra ma charakter terenowy. Uczestnicy rozgrywki nie mogą mieć przeciwwskazań zdrowotnych do udziału w grze, a ponadto są zobowiązani stosować się do zasad ruchu drogowego, szanować innych przechodniów, nie stwarzać zagrożenia dla siebie i innych, a także zachowywać szczególną ostrożność na przejściach dla pieszych. Twórcy nie ponoszą odpowiedzialności za niewłaściwe lub niebezpieczne zachowania uczestników rozgrywki.

Andrzej Kryński

Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej IPN w Warszawie

Kedyw (Kierownictwo Dywersji) – miecz i tarcza Polskiego Państwa Podziemnego

Działania Sił Zbrojnych w Kraju (Związku Walki Zbrojnej, a następnie Armii Krajowej), określane jako akcja czynna czy też akcja bieżąca, były w latach okupacji niemieckiej prowadzone w sposób metodyczny i uporządkowany. Pojęcie akcji czynnej obejmowało sabotaż, dywersję, samoobronę i partyzantkę. Kierowało nimi i centralnie zarządzało dowództwo ZWZ-AK. Wymienione formy podziemnej działalności niepodległościowej były podejmowane planowo. Można powiedzieć nawet, że stopniowo dawkowano je w miarę potrzeb i zmian zachodzących na frontach II wojny światowej. W kwietniu 1940 r. dowódca ZWZ płk Stefan Rowecki „Grot” powołał specjalną strukturę pod nazwą **Związek Odwetu (ZO)**, dowodzoną przez ppłk. Franciszka Niepokólczyckiego „Teodora”. Miała ona ująć walkę czynną w jedną formę organizacyjną, podporządkowaną jednemu ośrodkowi dyspozycyjnemu, funkcjonującą na wszystkich szczeblach dowodzenia. Ze względów bezpieczeństwa wyodrębniono ją z całości sieci organizacyjnej ZWZ i wyposażono we własną sieć łączności. Struktury ZO, mające zajmować się sabotażem i w mniejszym stopniu dywersją, utworzono na terenie Generalnego Gubernatorstwa i tej części ziem polskich, które zostały wcielone do Rzeszy. Wiosną 1942 r. w Komendzie Głównej AK zaczęła krystalizować się koncepcja wzmożenia i rozszerzenia walki zbrojnej z niemieckim aparatem okupacyjnym. W maju 1942 r. powołano, niezależnie od kierownictwa ZO, specjalną jednostkę dyspozycyjną podlegającą bezpośrednio dowódcy AK, przeznaczoną do działań dywersyjnych i odwetowych – **Organizację Specjalnych Akcji Bojowych** (krypt. „Osa”, a po przekazaniu do Kedywu „Kosa 30”), dowodzoną przez ppłk. Józefa Szajewskiego „Philipsa”. Miała ona własną komórkę zagraniczną, prowadzącą dywersję poza granicami Generalnego Gubernatorstwa – a zwłaszcza na terenach III Rzeszy, oznaczoną kryptonimem „Zagra-Lin”, na czele której stał kpt. Bernard Drzyzga „Jarosław”.

Do najpoważniejszych operacji bojowych AK w 1942 r. należały m.in.:

1. 11 września – wysadzenie przez patrol ZO gazociągu i mostu pod Ostrowcem Świętokrzyskim,
2. 7/8 października, **akcja „Wieniec”** – jednoczesne wysadzenie nocą wszystkich linii kolejowych wokół Warszawy,
3. 16/17 listopada – wysadzenie pięciu pociągów, zniszczenie jednego mostu i uszkodzenie drugiego na liniach Radom–Dęblin–Łuków–Terespol,
4. 30 grudnia – przeprowadzenie przez ZO zamachu bombowego na stacji na Anhalt, na przedmieściu Berlina,

5. 31 grudnia, **akcja „Odwet kolejowy”** – liczne akty dywersji w odwet za wysiedlenia Zamojszczyzny.

W 1942 r. przeprowadzono też pierwsze akcje uwalniania więźniów (Końskie, Częstochowa, Białystok, Zieluń).

Do działań na terenach położonych na wschód od polsko-sowieckiej granicy państwowej jesienią 1941 r. powołano specjalną wydzieloną organizację o kryptonimie **„Wachlarz”**, na czele której stał ppłk Jan Włodarkiewicz „Damian”, a po jego śmierci ppłk Remigiusz Grocholski „Doktor”. Jej zadaniem, zgodnie z życzeniem brytyjskich sojuszników finansujących ZWZ-AK, była akcja dywersyjna na szlakach kolejowych wiodących na front wschodni. Efektem aktywności tej organizacji było ponad 100 aktów dywersji na większą skalę – takich jak wysadzanie transportów wojskowych i torów kolejowych.

Latem 1942 r. rozpoczęto rozbudowę oddziałów dyspozycyjnych ZO podlegających mjr. Janowi W. Kiwerskiemu „Lipińskiemu”, a jesienią tego roku podjęto prace sztabowe zmierzające do zreorganizowania odcinka walki czynnej. 10 listopada 1942 r. dowódca AK wydał rozkaz nr 71 do komendantów obszarów i okręgów w sprawie stawiania oporu w przypadku rozszerzenia niemieckiej akcji eksterminacyjnej wobec ludności polskiej. 22 stycznia 1943 r. na podstawie rozkazu „O uporządkowaniu odcinka walki czynnej” utworzono nową strukturę organizacyjną, tj. **Kierownictwo Dywersji (Kedyw)**. W jego skład włączono aktywa dawnego Związku Odwetu, „Wachlarza” i „Osy”-„Kosy 30”. Dowódcą Kedywu został płk (późniejszy generał) August Emil Fieldorf „Nil”, jego zastępcą zaś ppłk Franciszek Niepokólczycki „Teodor”, a od marca 1943 r. mjr/ppłk Jan Mazurkiewicz „Sęp”, „Radosław”. Centralny ośrodek dowodzenia akcją czynną, Kedyw Komendy Głównej Armii Krajowej, posiadał rozbudowany sztab z oddziałami: organizacyjnym, informacyjnym, operacyjnym, wyszkoleniowym, łączności, produkcji środków walki, biurem studiów, referatem budżetowym, komórką sanitarną, referatem prawno-administracyjnym, referatem kontroli akcji. Powołano też **Centralę Zaopatrzenia Terenu** – specjalną komórkę zaopatrzeniowo-logistyczną zajmującą się dostarczaniem broni, amunicji, umundurowania, fałszywych dokumentów i pieniędzy do okręgów.

Do czasu rozpoczęcia akcji „Burza” właśnie ta wyodrębniona specjalistyczna struktura AK, tj. Kedyw, organizowała działania dywersyjne i bojowe przeciw niemieckim siłom okupacyjnym. Wspomniany rozkaz gen. Stefana Roweckiego z 22 stycznia 1943 r. „O uporządkowaniu odcinka walki czynnej” przewidywał utworzenie odpowiednich komórek sztabowych na szczeblu Komendy Głównej oraz w obszarach i okręgach. W strukturach terenowych – od komend obszarów poczynając, poprzez komendy okręgów i inspektoratów, aż do komend obwodów, przewidziano funkcje szefów Kedywu, odpowiedzialnych za planowanie i realizowanie akcji zbrojnych. W rozkazach zawarto także wytyczne do pracy Kedywu:

1. *Nękanie przeciwnika i zadawanie mu coraz mocniejszych ciosów przez akcję dywersyjną i sabotażową oraz stosowanie już w chwili obecnej wobec okupanta odwetu za akty gwałtu w stosunku do ludności polskiej.*
2. *Zaprawianie i hartowanie ludzi do wykonywania zadań bojowych w okresie powstania oraz utrzymanie w społeczeństwie postawy bojowej i przygotowanie w ten sposób atmosfery sprzyjającej powstaniu.*

Szczególne znaczenie miała praca centralnego ośrodka kierowniczego walki czynnej, czyli Kedywu KG AK. Jego zadaniem było bowiem:

1. *Planowanie akcji dywersyjnej i sabotażowej w skali ogólnej oraz opracowanie wytycznych do niej dla okręgów.*
2. *Kierowanie akcją Oddziałów Dyspozycyjnych Kedywu K[omen]dy Głównej.*
3. *Kontrola działu Kedywu w okręgach w dziedzinie wyszkolenia, zaopatrzenia, wykonania i stanu organizacyjnego.*
4. *Studium metod i sposobów prowadzenia akcji dywersyjnej, sabotażowej i partyzanckiej, opracowanie i wydawanie niezbędnych instrukcji i wytycznych.*
5. *Szkolenie dowódców zespołów patroli dywersyjnych w zakresie akcji dywersyjnej, sabotażowej i partyzanckiej oraz instruktorów techn[icznych] dla potrzeb okręgów.*
6. *Badanie i opiniowanie materiałów, sprzętu oraz pomysłów w zakresie dotyczącym akcji dywersyjnej i sabotażowej.*
7. *Produkcja centralna środków walki dywersyjnej i sabotażowej.*
8. *Zaopatrzenie okręgów w miarę posiadania zasobów w materiał i środki do bieżącej walki dywersyjnej i sabotażowej.*
9. *Nadzór nad odcinkiem pracy tych org[anizacji] społecznych, których zadaniem jest współdziałanie w walce czynnej oraz udzielanie im pomocy w zakresie wyszkolenia i zaopatrzenia materiałowego.*

Widać więc, że w organizowaniu walki w grę wchodziło nie tylko kierowanie własnymi oddziałami dyspozycyjnymi szczebla centralnego, ale także planistyka w skali całego kraju, szkolenie, prace studialne, produkcja środków walki, czynności kontrolne, a także zaopatrzenie oddziałów akcji czynnej w terenie. Ostatni, dziewiąty punkt zestawienia określającego zadania Kedywu KG AK wydaje się raczej bardziej intencyjny niż realny, gdyż część organizacji uznających władze Polski Podziemnej i rząd w Londynie okazała się niesterowalna nawet dla własnego dowództwa – np. formacje zbrojne Stronnictwa Ludowego (Bataliony Chłopskie, Ludowa Straż Bezpieczeństwa).

W przypadku kedywów komend obszarów i okręgów zadanie polegało na realizacji ściśle określonych zadań, do których zaliczono:

1. *Planowanie i kierowanie bieżącą akcją dywersyjną, sabotażową i partyzancką na terenie Okręgu [tj. w inspektoratach i obwodach].*
2. *Kierowanie akcją oddziałów dyspozycyjnych Kedywu Komendy Okręgu.*
3. *Szkolenie dowódców patroli i wykonawców akcji dywersyjnych i sabotaż[owych].*
4. *Zaopatrzenie odcinka walki czynnej w niezbędny sprzęt, materiały i środki.*

Na mocy cytowanego rozkazu dotychczasowe zespoły ZO i „Wachlarza” traciły samodzielność organizacyjną. Oddziały akcji czynnej w terenie zostały przekazane pod rozkazy komendantów poszczególnych okręgów (nie dotyczyło to jednak jednostek Kedywu KG AK umiejscowionych w terenie). Rodzaje działań Kedywu dowódca AK doprecyzował w rozkazie z 11 marca 1943 r. Znalazły się tam m.in.:

1. *Dywersja na linie kolejowe, drogi, telekomunikację, przemysł wojenny, urzędy i magazyny okupanta.*

2. *Sabotaż na kolejach, na poczcie, w przemyśle wojennym, w administracji i na wszystkich innych odcinkach pracy, gdzie można osiągnąć okupanta.*
3. *Terror w stosunku do Niemców, „volksdeutschów” i wszystkich współpracujących z okupantem przeciwko nam.*
4. *Odwet za wysiedlenia, łapanie, egzekucje i represje.*
5. *Samoobrona, polegająca na uwalnianiu aresztowanych przez akcje bojowe i z zewnątrz na transporty, więzienia, obozy i miejsca straceń.*
6. *Partyzantka.*

W zakresie akcji czynnej do okręgów za pośrednictwem komend obszarów docierały rozkazy KG AK dotyczące „kontyngentu” akcji zbrojnych na kolejne miesiące. „Kontyngent” ten dotyczył liczby sabotaży na kolei: uszkodzeń parowozów „na czas ponad 10 dni”, uszkodzeń taboru kolejowego, podpalenia transportów, cięcia linii telekomunikacyjnych oraz określał ilość materiałów pędnych do zniszczenia. Rozkazy dowódcy AK dawały też ogólne wytyczne dla akcji zbrojnych, a także zalecały w niektórych okresach natężenie pewnych działań lub przeprowadzenie operacji o charakterze specjalnym. W grę wchodzi tu okresowe natężenie likwidacji konfidentów – **akcje „C” („Czyszczenie”), „Kośba”, „Topiel”**, uderzenia w szczególnie szkodliwych funkcjonariuszy Gestapo – **akcja „Główki”**, uderzenia w strażnice graniczne pomiędzy Generalnym Gubernatorstwem i Rzeszą – **akcja „Taśma”**, ataki na patrole Grenzschtzu – **akcja „Łańcuch”**, ataki na linie kolejowe – np. **akcja „Jula”** wykonana w Małopolsce, stosowanie odwetu za akty gwałtu i inne działania.

Zadania szefów Kedywu na szczeblu okręgów i obwodów zostały określone w rozkazach i instrukcjach skierowanych w teren. Na ich podstawie dowódcy okręgowi przygotowywali stosowne rozkazodawstwo.

Jak już wspomniano, do zadań stawianych przed Kedywem należało także organizowanie akcji partyzanckiej i kierowanie nią. Zawiązki partyzantki spod znaku AK powstały w niektórych okręgach w 1942 r. (Lublin, Nowogródek, Polesie). Od zimy 1942/1943 r. partyzantka rozwijała się coraz szerzej. Latem i jesienią 1943 r. w kilku okręgach istniały już zgrupowania partyzanckie szczebla batalionowego. Oddziały leśne od plutonu w górę, mające pozytywny dorobek bojowy i wykazujące tendencje rozwojowe, otrzymywały numery jednostek pułkowych kwaterujących przed wojną na ich terenie, co wiązało się z przyszłościową koncepcją Odtwarzania Sił Zbrojnych, która miała zostać zrealizowana po zakończeniu walk z Niemcami.

Szczególne miejsce w strukturze Kedywu zajmowały jednostki dyspozycyjne szefa Kedywu KG. Do Kedywu KG włączono znaną nam już „Osę”-„Kosę 30”. Ważną częścią jej działalności były akcje przeprowadzone poza terytorium Generalnego Gubernatorstwa przez zespół „Zagra-Lin”:

- **zamachy bombowe na dworcach kolejowych w III Rzeszy**
 - 24 lutego 1943 r. na dworcu kolejki miejskiej Friedrichstrasse w Berlinie (wg danych wywiadu AK 36 zabitych, 78 rannych),

- 10 kwietnia 1943 r. na dworcu kolejowym Friedrichstrasse w Berlinie (14 zabitych, 60 rannych),
- 23 kwietnia na Dworcu Głównym w Breslau (Wrocławiu) (zginęło 4 żołnierzy niemieckich, kilkunastu odniosło rany),
- **wysadzenie przez „Zagra-Lin” pociągów wojskowych**, trzech na Łotwie oraz trzech na Litwie (Komisariat Rzeszy Ostland), pociągu na linii Bydgoszcz–Gdańsk oraz wrzucenie granatów do przeznaczonego tylko dla Niemców lokalu w Rydze (straty niemieckie miały sięgać 100 zabitych i rannych).

Najważniejsze akcje warszawskiego zespołu „Osy”-„Kosy 30” to:

- 13 kwietnia 1943 r. – likwidacja Hugo Dietza, wysokiego funkcjonariusza warszawskiego Arbeitsamtu (urzędu pracy), odpowiedzialnego z wywózki Polaków z Warszawy i Otwocka na przymusowe roboty w Niemczech,
- 20 kwietnia 1943 r. – atak na dowódcę SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie SS-Obergruppenführera Friedricha Krügera, przeprowadzony w Krakowie przez żołnierzy z krakowskiego i warszawskiego zespołu „Osy”-Kosy 30” (zakończony niepowodzeniem, Krüger odniósł tylko lekkie rany),
- maj 1943 r. – nieudany zamach na funkcjonariusza Gestapo Karla Schultza w Warszawie.

Pomyślnie rozwijającą się działalność „Osy”-„Kosy 30” przerwała wyspa organizacyjna, do jakiej doszło 5 czerwca 1943 r. Gestapo aresztowało wówczas w Warszawie w kościele św. Aleksandra 25 żołnierzy oddziału podczas ślubu dowódcy jednego z patroli warszawskich – por. Mieczysława Uniejewskiego „Marynarza” z Teofilą Suchanek.

Podstawowa jednostka Kedywu KG AK, oznaczona kryptonimem **„Motor 30”**, została sformowana latem 1942 r. – jeszcze w ramach Związku Odwetu. Podlegała dowódcy oddziałów dyspozycyjnych ZO, a następnie Kedywu KG, mjr. Janowi W. Kiwerskiemu „Lipińskiemu”. W skład „Motoru 30” początkowo weszły **Oddział Specjalny „Jana”** (krypt. „**Osjan**”) dowodzony przez kpt. Jana K. Andrzejewskiego „Jana” oraz zespół saperski kpt. Tomasza Zana „Sęka” (po odejściu T. Zana do innych zadań zespół ten był dowodzony w 1943 r. przez ppor. Romana Kiżnego „Polę” – jako **Oddział Specjalny „Pola”**). Jesienią 1942 r. do „Motoru 30” włączono kobiecy oddział sabotażowo-dywersyjny oznaczony kryptonimem **„Dysk”** (Dywersja i Sabotaż Kobiet), na czele którego stała kpt. Wanda Gertz „Lena”. W październiku 1942 r. zapadła decyzja o włączeniu kolejnej grupy – blisko trzystu najstarszych harcerzy z Warszawskiej Chorągwi Szarych Szeregów (**Grupy Szturmowe**). Została ona zorganizowana jako **Oddział Specjalny „Jerzy”** pod komendą ppor. saperów Ryszarda Białousa „Jerzego”, będącego w strukturach harcerskich podharc mistrzem. Funkcję jego zastępcy pełnił podharc mistrz ppor. cz.w. Tadeusz Zawadzki „Zośka”. Zadania „Motoru 30” polegały na prowadzeniu zleczanych przez dowództwo AK działań z zakresu „wielkiej dywersji” – w tym akcji na niemiecki wojskowy transport kolejowy, odbijania więźniów itp. Jednostka liczyła w początkach 1943 r. ponad 350 żołnierzy. Można powiedzieć, że miała elitarny charakter. Było w niej wielu oficerów i podoficerów, znaczna ich część po przeszkoleniu saperskim i dywersyjnym. Duża grupa żołnierzy

OS „Jerzy” ukończyła konspiracyjne kursy Zastępczej Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty (kryptonim „**Agrykola**”). Żołnierzy „Motoru 30” cechowały ideowość, świetne wyszkolenie i pełna dyspozycyjność. Po śmierci Tadeusza Zawadzkiego OS „Jerzy” przekształcono w batalion, który na cześć poległego otrzymał kryptonim „Zośka”. Batalion składał się z trzech kompanii, z których jedną już w momencie formowania wydzielono do innych zadań.

Ponieważ straty, jakie poniosła „Osa”-„Kosa 30”, sprawiły, iż stała się niezdolna do działań, pod koniec lipca 1943 r. do „Motoru 30” włączono grupę jej żołnierzy ocalałych po czerwcowej wyspie w kościele św. Aleksandra w Warszawie. Zaszła wówczas konieczność powołania do życia nowej jednostki mającej kontynuować uderzenia w szczególnie szkodliwych funkcjonariuszy aparatu policyjnego i administracyjnego niemieckiego aparatu okupacyjnego. Z OS „Jerzy” (batalionu „Zośka”), wchodzącego w skład „Motoru 30”, 1 sierpnia 1943 r. wydzielono silny zespół harcerski w sile kompanii, który otrzymał kryptonim „**Agat**” (Anty-Gestapo), a następnie „**Pegaz**” (Przeciw-Gestapo). Dowództwo powierzone kpt. art. Adamowi Borysowi „Pługowi”. W 1944 r., po dalszej rozbudowie liczebnej, kompanię przeorganizowano w batalion o kryptonimie „**Parasol 53**”, liczący w połowie roku 440 żołnierzy i oficerów.

Kolejną jednostką, którą włączono do Kedywu KG AK, był oddział „**Anatol**”, dowodzony przez ppor. cz.w. Seweryna Skowrońskiego „**Anatola**”, zajmujący się przede wszystkim zwalczaniem agentów niemieckich służb specjalnych i donosicieli. W 1944 r. stanowił on podstawę batalionu „**Miotła**”.

We wrześniu 1943 r. zmianie uległ kryptonim i numer kierunkowy „Motoru 30” na „**Sztuka 90**” (Szturmowa Kadra). W styczniu 1944 r. oddział ten został przekształcony w konspiracyjny pułk dywersyjny o kryptonimie „**Deska 81**” (Dywersja i Sabotaż Kolejowy), a w maju 1944 r. w Brygadę Dywersyjną o kryptonimie „**Broda 53**”. W jej skład wchodziły: batalion „Zośka”, kompania „Sawicz” (dawny „Osjan”), kompania motorowa „Żuk”, kompania kobieca „Lena” (powstała z grupy „Dysk”), zespół sanitarny i kilka mniejszych jednostek pomocniczych. Łącznie „Broda 53” liczyła przed powstaniem warszawskim ponad 800 żołnierzy.

Żołnierze „Motoru 30”, a następnie „Sztuki 90”, „Deski 81” i „Brody 53” wykonali w latach 1943–1944 wiele spektakularnych operacji bojowych, już wówczas tworzących swoistą legendę Armii Krajowej:

1. 26 marca 1943 r., **akcja pod Arsenalem** – odbicie przez OS „Jerzy” 21 więźniów przewożonych z siedziby Gestapo w al. Szucha na Pawiak – w tym pchor. Jana Bytnara „Rudego”,
2. 6 maja 1943 r. – likwidacja SS-Oberscharführera Herberta Schulza przez patrol OS „Jerzy”,
3. 19/20 maja 1943 r. – atak na pociąg w **Celestynowie**, uwolniono 49 więźniów przewożonych z KL Lublin (Majdanek) do KL Auschwitz,
4. 22 maja 1943 r. – likwidacja SS-Rottenführera Ewalda Langego z warszawskiego Gestapo,

5. 4/5 sierpnia 1943 r. – walka w obronie magazynu broni przy ul. Różanej na Mokotowie z udziałem żołnierzy OS „Jerzy”,
6. 12 sierpnia 1943 r., **akcja „Góral”** – podczas ataku żołnierze „Motoru 30” z zespołu dowodzonego przez por. Romana Kiżnego „Polę” wzmocnionego zespołem „Kosy 30” zdobyli 105 mln złotych,
7. 20 sierpnia 1943 r., **akcja „Taśma”** – udane uderzenie na strażnicę Grenzschutzu w Siecachach, zginął wówczas Tadeusz Zawadzki „Zośka”,
8. 22/23 września 1943 r., **akcja „Wianuszek”** – obrzucenie granatami niemieckich samochodów na drogach wiodących do Warszawy,
9. 26/27 września 1943 r., **akcja „Wilanów”** – atak na posterunki żandarmerii i wojskowych oraz likwidacja niemieckich kolonistów z tej miejscowości odpowiedzialnych za przyczynienie się do aresztowania grupy akowców,
10. 8 stycznia 1944 r., **akcja „Polowanie”** – zasadzka na szosie Otwock–Warszawa na wysokości Wawra na samochody z niemieckimi dygnitarzami powracającymi z polowania, wśród nich znajdował się gubernator Dystryktu Warszawskiego Ludwig Fischer,
11. 8 lutego 1944 r. – uprowadzenie z warsztatów remontowych niemieckiego samochodu pancernego (ukryty w szopie na Bielanach, został odnaleziony przez patrol policyjny – doszło wówczas do eksplozji ładunku wybuchowego, którym zaminowano pojazd, samochód uległ zniszczeniu, a trzech policjantów odniosło rany),
12. 26 kwietnia 1944 r., **akcja „Sonderwagen”** – zlikwidowanie na pętli na placu Starynkiewicza zbrojnej grupy niemieckich kontrolerów poruszających się specjalnym wozem tramwajowym, tzw. wozem widmo,
13. 3/4 maja 1944 r., **akcja „Bielany”** – na tamtejszym lotnisku zniszczono pięć samolotów wojskowych oraz uszkodzono trzy,
14. 19 lipca 1944 r., **akcja „Pawiak”** – próba uwolnienia więźniów politycznych z tego niemieckiego więzienia, zakończona niepowodzeniem i wysokimi stratami.

Spośród akcji na liniach kolejowych, charakterystycznych dla działań „Motoru 30”-„Sztuki 90”-„Deski 81”, należy wymienić m.in.:

1. 6 czerwca 1943 r. – wysadzenie mostu kolejowego na rzeczce Wolbórze pod Czarnocinem,
2. 26 czerwca 1943 r. – wysadzenie wojskowego pociągu pośpiesznego pod Śródborowem na linii Warszawa–Lublin,
3. 30 czerwca 1943 r. – wysadzenie pociągu urlopowego koło Gołębiem na linii Warszawa-Lublin,
4. 1/2 lipca 1943 r. – wysadzenie mostu kolejowego na Krznie pod Łukowem.
5. 23/24 października 1943 r. – wysadzenie w pobliżu stacji Pogorzel wojskowego pociągu urlopowego relacji Kowel–Berlin,
6. 22 listopada 1943 r. – wysadzenie pod Szymanowem wojskowego pociągu pośpiesznego relacji Warszawa–Berlin,

7. 3/4 kwietnia 1944 r. – atak na pociąg pośpieszny linii Warszawa–Królewiec koło Choszczówki zakończony starciem z patrolem policyjnym,
8. 6 i 9 kwietnia 1944 r., **akcja „Jula”** – wysadzenie mostu kolejowego na Wistoku pod Tryńczą (linia Przeworsk–Rozwadów) i przepustu kolejowego w Rogoźnie w chwili przejazdu transportu wojskowego (linia Przeworsk–Rzeszów), a 9 kwietnia 1944 r. – wysadzenie przepustu koło stacji Nowosielce (linia Jasło–Sanok),
9. 27/28 kwietnia 1944 r., **akcja „TU”** (Tłuszcz–Urle) – wysadzenie wojskowego pociągu urlopowego (linia Wołkowysk–Berlin).

Wiele spektakularnych uderzeń na szczególnie szkodliwych funkcjonariuszy niemieckiego aparatu okupacyjnego wykonał oddział „Agat”-„Pegaz”:

1. 7 września 1943 r. – zamach przy ul. Oleandrów róg Polnej na zastępcę komendanta więzienia Pawiak SS-Oberscharführera Franza Bürkla,
2. 24 września 1943 r. – likwidacja zastępcy komendanta obozu karnego przy ul. Gęsiej SS-Hauptscharführera Augusta Kretschmana,
3. 1 października 1943 r. – zastrzelenie funkcjonariusza więzienia na Pawiaku SS-Sturmmanna Ernsta Weffelsa,
4. 5 października 1943 r. – podczas zamachu na niebezpiecznego agenta niemieckiego Alfreda Milkego zabito kierownika referatu w warszawskim Gestapo – Jacoba Lechnera,
5. 25 października 1943 r. – na ulicy Leszno zginął kolejny funkcjonariusz z Pawiaka – SS-Scharführer Stefan Klein (choć celem był SS-Scharführer Engelberth Frühwirth),
6. 3 grudnia 1943 r. – nieudany zamach na komisarza drukarni w dystrykcie warszawskim Antona Hergla,
7. 13 grudnia 1943 r. – zastrzelenie na ul. Daniłowiczowskiej Emila Brauna, kierownika Urzędu Kwaterunkowego współodpowiedzialnego za organizowanie łapanek w stolicy (zginął wówczas również Friedrich Pabst, architekt będący autorem planu przebudowy Warszawy według założeń narodowo-socjalistycznych Niemiec),
8. 15 grudnia 1943 r. – likwidacja jednego z pracowników Hergla – Władysława Myrchy,
9. 1 lutego 1944 r. – w Alejach Ujazdowskich zamach na dowódcę SS i policji w dystrykcie warszawskim, gen. Franza Kutscherę, odpowiedzialnego za liczne zbrodnie na Polakach, w tym egzekucje publiczne w stolicy,
10. 26 kwietnia 1944 r. – na ul. Chocimskiej zginął dowódca 17 pułku Schutzpolizei płk Erwin Gresser,
11. 6 maja 1944 r. – zakończony niepowodzeniem zamach w Warszawie na szefa tamtejszego Gestapo SS-Sturmbannführera Waltera Stamma (śmierć poniosło 8 żołnierzy „Pegaza”),
12. 11 lipca 1944 r. – nieudany zamach w Krakowie na gen. SS i policji Wilhelma Koppego, zakończony starciem z pościgiem koło wsi Udórz – poległo wówczas 5 żołnierzy AK.

W czasie powstania warszawskiego żołnierze oddziałów dyspozycyjnych Kedywu KG AK walczyli w szeregach Zgrupowania „Radosław” w sierpniu i wrześniu 1944 r. na Woli, Starym Mieście, w Śródmieściu, na Czerniakowie i Mokotowie, ponieśli olbrzymie straty, sięgające 80 proc. stanów osobowych.

KEDYW OKRĘGU WARSZAWA-MIASTO

W stolicy istniały i działały także jednostki Kedywu Okręgu Warszawskiego AK. Pierwszym szefem Kedywu Okręgu Warszawskiego AK został kpt./mjr Jerzy Lewiński „Chuchro” będący wcześniej szefem okręgowego ZO, a jego zastępcą – kpt. Zbigniew Lewandowski „Szyna” (jednocześnie pełnił on funkcję szefa saperów okręgu i szefa Biura Badań Technicznych w Kedywie KG AK). Jedną z głównych grup dywersyjnych okręgu był wówczas **oddział dyspozycyjny saperów** kpt. Józefa Pszennego „Chwackiego”, wydzielony z batalionu saperów praskich (w sile 30 żołnierzy). Po aresztowaniu kpt. „Chuchro” i odejściu kpt. „Szyny” do innych zadań funkcję szefa Kedywu Okręgu Warszawskiego AK objął w listopadzie 1943 r. ppor. cz.w. Józef Roman Rybicki „Andrzej”, a jego zastępcą mianowano ppor. Tadeusza Wiwatowskiego „Olszynę”. Po wielu zmianach i przekształceniach organizacyjnych jesienią 1943 r. w skład Kedywu Okręgu Warszawskiego AK (Kedyw „Kolegium”) wchodziły:

1. **Oddział dyspozycyjny „A”** dowodzony przez ppor. Tadeusza Wiwatowskiego „Olszynę” liczący około 100 żołnierzy wywodzących się głównie z Tajnej Organizacji Wojskowej z Żoliborza, Mokotowa i Woli.
2. **Oddział dyspozycyjny „B”** dowodzony przez cichociemnego por. Ludwika Witkowskiego „Kosę”, wydzielony z batalionu saperskiego kpt. „Chwackiego”, liczący około 70 żołnierzy,
3. **Oddział dyspozycyjny** cichociemnego por. Józefa Czumę „Skrytego” sformowany na linii otwockiej (Otwock, Falenica, Radość) liczył około 100 żołnierzy,
4. **Oddział kobiecych patroli minerskich** dowodzony przez dr med. Zofię Franio „Doktor” (w sile około 50 żołnerek).

Szefowi Kedywu okręgu podlegało także kilka mniejszych jednostek, komórki sabotażowo-dywersyjne na kolei i poczcie oraz zespół rozpoznawczy Waldemara Baczaka „Młodego”. Ponadto szefowi Kedywu Okręgu Warszawskiego AK podlegały także Oddziały Dywersji Bojowej (ODB) zorganizowane w poszczególnych obwodach: Śródmieście – ODB 3 (oddziały N.N. por. „Władka” – rozformowany za samowolne akcje i ppor. Kazimierza Pogorzelskiego „Rygla”), Żoliborz – ODB 17 dowodzony przez por. Mieczysława Morawskiego „Szeligę”, Mokotów – ODB 19 ppor. Tadeusza Jaegermanna „Klimka”, Wola – ODB 16 pod komendą ppor. Juliana Sieradzkiego „Bombowca”, Ochota – ODB 18 dowodzony przez Justyna Augusta Jaszcuka „Groźnego”, Praga – ODB 22 por. Jerzego Tęsiorowskiego „Zawady”. Oznaczenia cyfrowe poszczególnych oddziałów pochodziły od numerów linii tramwajowych przebiegających przez obwód. Także Obwód Warszawa-powiat dysponował jednostkami we wszystkich ośmiu rejonach (w niektórych po kilka grup Kedywu).

Oddział dyspozycyjny kpt. „Chwackiego” i obwodowe grupy dywersyjne wykonały w kwietniu i maju 1943 r. kilka akcji wsparcia dla żydowskich powstańców w warszawskim

getcie (m.in. przy ul. Orlej, Okopowej i Lesznie). 19 kwietnia 1943 r. podjęto próbę wysadzenia muru getta przy ul. Bonifraterskiej, przy czym doszło do walki z siłami niemieckimi (poległo 2 żołnierzy AK). 22 maja 1943 r. Jan Kryst „Alan” zastrzelił w lokalu „Cafe Adria” 3 oficerów Gestapo, po czym sam zginął (akcja ta, przeprowadzona w czasie dogorywania warszawskiego getta, miała swoistą wymowę). Osoby uczestniczące w tropieniu i prześladowaniu Żydów, w tym funkcjonariusze tzw. policji granatowej, zostały ukarane za swoje postępowanie:

1. 27 maja 1943 r. – na rogu ul. Radzymińskiej i Tykocińskiej zginął komisarz policji granatowej Ferdynand Szapper komendant XXIV Komisariatu,
2. 24 czerwca 1943 r. – na ul. Żąbkowskiej zastrzelono sierżanta policji granatowej Władysława Kożuchowskiego z XV Komisariatu za „znęcanie się nad Żydami”,
3. 28 października 1943 r. – wykonanie wyroku śmierci na funkcjonariuszu policji kryminalnej Bolesławie Szostaku – szmalcowniku szantażującym ukrywających się Żydów,
4. 5 listopada 1943 r. – zabicie szantażysty Tadeusza Stefana Karcza,
5. 13 stycznia 1944 r. – na ul. Środkowej róg Stalowej likwidacja kaprała policji granatowej Kazimierza Więckowskiego z I Komisariatu – za współpracę z Gestapo i wydawanie Żydów,
6. 1944 r. – zastrzelenie przez żołnierzy Kedywu policjanta Antoniego Pietrzaka i agenta Gestapo Jana Żmirkowskiego.

Do najważniejszych zadań wykonanych przez oddziały dyspozycyjne Kedywu „Kolegium” „A” i „B” oraz obwodowe ODB pod koniec 1943 r. należały: atak 21 października na Abschnitt Wache Ost der Schutzpolizei przy ul. Targowej 15 naprzeciwko Kijowskiej oraz kilkakrotne ostrzelanie samochodów z żandarmerią (tzw. **akcja „budy”**) w odwet za łapanie w Warszawie: 22 października na ul. Nowy Świat przy rogu Ordynackiej, 24 października przy ul. Targowej i Żąbkowskiej, 26 listopada na Solcu przy moście Poniatowskiego i ponownie na Nowym Świecie, oraz 2 grudnia na rogu Puławskiej i Rakowieckiej oraz na Wybrzeżu Gdańskim. Niemcy ponieśli w nich duże straty i przekonali się, że polowania na ludzi w Warszawie nie pozostają bezkarne.

Kedyw Okręgu Warszawskiego AK prowadził też liczne akcje na niemieckie transporty wojskowe na liniach kolejowych wiodących na wschód, m.in.:

1. 11 września 1943 r. – nieudana akcja oddziałów por. „Kosy” i kpt. „Chwackiego” w Skrudzie (linia Warszawa–Siedlce), której celem było zdobycie pociągu z transportem broni,
2. 27/28 września 1943 r. – wykolejenie pociągu ratowniczego koło Choszczówki (linia Warszawa–Modlin) w wyniku wybuchu dwóch min założonych przez oddziały por. „Kosy” i kpt. „Chwackiego”,
3. 27/28 września 1943 r. – wysadzenie transportu wojskowego z samochodami koło Zalesia (linia Warszawa–Radom) przez oddział dyspozycyjny „A”,
4. 27/28 września 1943 r. – opanowanie stacji Stara Wieś (linia Warszawa–Dęblin) przez oddział por. „Skrytego” w celu zatrzymania transportu z bronią,

5. 4/5 października 1943 r. – zajęcie stacji Dębe Wielkie (linia Warszawa–Siedlce) przez oddziały por. „Kosy” i kpt. „Chwackiego” i zatrzymanie pociągu, który jednak zamiast transportu broni przewoził sprzęt gospodarczy,
6. 6/7 października 1943 r. – oddział por. „Skrytego” zatrzymał pod Pogorzelą pociąg z transportem amunicji (w wyniku eksplozji straty niemieckie były bardzo wysokie).
7. 23/24 października 1943 r. – wysadzenie pociągu wojskowego pod Płochociem przez oddział „A”, tej samej nocy inna jednostka wykoleiła pociąg urlopowy koło stacji Tłuszcz,
8. 19 listopada 1943 r. – podłożenie ładunków wybuchowych w pociągach wojskowych jadących do Brześcia i do Gdańska,
9. 4 grudnia 1943 r. – wysadzenie i ostrzelanie koło stacji Skruda przez oddział „Skrytego” pociągu urlopowego, który jechał do Berlina (na minie pułapce wykoleił się pociąg ratowniczy),
10. 11/12 grudnia 1943 r. – atak „Skrytego” na pociąg urlopowy pomiędzy Starą Wsią i Celestynowem na linii lubelskiej,
11. 18 grudnia 1943 r. – spowodowanie katastrofy kolejowej koło dworca Warszawa Zachodnia.

W 1944 r. oddział „Skrytego” wysadził kilka pociągów wojskowych: 23/24 lutego pod Skrudą, 28/29 lutego pod Pogorzelą, 18/19 marca pod Śródborowem, 29 marca pod Celestynowem i ponownie 27 kwietnia pod Pogorzelą.

Oddziały Kedywu Okręgu Warszawskiego AK zlikwidowały także wielu szkodliwych funkcjonariuszy aparatu policyjnego i administracyjnego okupanta, m.in. komendanta żandarmerii na powiat warszawski Bujniesa, generalnego powiernika nieruchomości żydowskich Albrechta Eitnera, funkcjonariusza Arbeitsamtu Willego Lűbberta, szefa drukarni niemieckich Ottona Dietrycha, funkcjonariuszy niemieckiej policji lub SS: Willego Leitgebera, Heinricha Schribela, Wilhelma Stipplera i Hansa Wienera. Spektakularnym sukcesem zakończył się 4 marca 1944 r. atak na posterunek Bahnschutzu przy Dworcu Zachodnim, zastrzelono wówczas m.in. znanego z okrucieństwa Karla Schmalza (akcja „Panienka”). 8 czerwca 1944 r. został zabity także komendant obozu pracy przy ul. Skaryszewskiej Eugen Bollongino (poległo 2 żołnierzy Kedywu).

Liczne akcje warszawskiego Kedywu skierowane były ponadto przeciwko niemieckim składom materiałów pędnych i parkom samochodowym – m.in. 31 lipca 1943 r. przy ul. Gniewkowskiej 47, 30 sierpnia 1943 r. przy ul. Ratuszowej 11 czy 2 września 1943 r. na Dworcu Wileńskim.

Oddziały Kedywu KG AK i Kedywu Okręgu Warszawskiego AK zapisały najchlubniejsze karty historii Polskiego Państwa Podziemnego w skali całego kraju. Wielu żołnierzy tych jednostek poległo w czasie akcji dywersyjnych lub w powstaniu warszawskim. Ci, którzy przeżyli, byli represjonowani przez władze komunistyczne. Niewielu doczekało odzyskania niepodległości w 1989 r.

Dr Kazimierz Krajewski

akcja pod Arsenalem ➤ akcja Hoffmann ➤ akcja Braun ➤ akcja „Góral”

główne punkty na trasie:

ul. Długa 52 – **5 min** ➤ ul. Długa 38/40 – **10 min** ➤ ul. Daniłowiczowska
róg ul. Nowy Przejazd – **7 min** ➤ ul. Senatorska róg pl. Zamkowego.

Akcja pod Arsenalem

Akcja pod Arsenalem, opisana w powieści *Kamienie na szaniec* Aleksandra Kamińskiego, była pierwszym spektakularnym wystąpieniem zbrojnym Polskiego Państwa Podziemnego na ulicach okupowanej Warszawy. Celem konspiratorów było odbicie z rąk Gestapo Janka Bytnara „Rudego”, harcerza Szarych Szeregów, a zarazem żołnierza Kedywu, aresztowanego przez Niemców kilka dni wcześniej i osadzonego na Pawiaku. Z więzienia przewożono go do siedziby Gestapo w al. Szucha 25, gdzie był brutalnie przesłuchiwany – bity i katowany do utraty przytomności. Wytrzymał okrucieństwa kolejnych przesłuchań, mimo że już po pierwszym dniu śledztwa trafił do szpitala więziennego i nie był w stanie poruszać się o własnych siłach.

Aresztowanie „Rudego” wywołało wielkie poruszenie wśród warszawskich harcerzy. Bytnar był nie tylko lubiany przez kolegów z konspiracji, lecz także dowodził jednym z hufców Grup Szturmowych Szarych Szeregów, będących jednocześnie częścią Kedywu Komendy Głównej AK. Do uwolnienia przyjaciela niewątpliwie przyczyniło się osobiste zaangażowanie Tadeusza Zawadzkiego „Zośki”, który zaplanował akcję i przekonał dowództwo do zbrojnego odbicia więźnia.

Zawadzki uznał, że największe szanse powodzenia będzie miał atak na ciężarówkę przewożącą więźniów między Pawiakiem a siedzibą policji bezpieczeństwa. Jako miejsce akcji wybrał okolice Arsenału – rejon zbiegu ulic Długiej, Bielańskiej i Nalewki. Potrzebne do zaplanowania działań dane wywiadowcze udało się zebrać zaskakująco szybko, głównie dzięki wiedzy Zygmunta Kaczyńskiego „Wesołego”, zakonspirowanego akwizytora

Wedla, który regularnie dostarczał słodycze do siedziby Gestapo, jednocześnie zbierając potajemnie informacje dla Armii Krajowej. Żołnierze byli gotowi do odbicia kolegi już w godzinach popołudniowych w dniu aresztowania „Rudego”. Do realizacji planu, któremu nadano kryptonim „Meksyk”, nie doszło wobec braku kontaktu z dowództwem Kedywu.

Trzy dni później po doprecyzowaniu szczegółów ostatecznie zatwierdzono plan akcji, nazwanej kryptonimem „Meksyk II”. Na dowódcę wybrano Stanisława Broniewskiego „Orszę”, przełożonego „Zośki”. Gdy nadszedł sygnał od konspiratora z al. Szucha, że ciężarówka wioząca „Rudego” i innych więźniów wyruszyła w drogę na Pawiak, na stanowiskach bojowych w okolicach Arsenалу czekało już 28 żołnierzy Kedywu. Więźniarka nadjechała ul. Bielańską ok. godz. 17.30, a następnie skręciła w lewo w ul. Długą. Kierowca zorientował się w sytuacji i nie wjechał w ul. Nalewki, gdzie czekała właściwa zasadzka, lecz kontynuował jazdę prosto ul. Długą. Wówczas akowcy obrzucili samochód butelkami zapalającymi. Płonący pojazd z rannym kierowcą toczył się siłą rozpędu jeszcze przez chwilę i niebawem zatrzymał się na wysokości Arsenалу. Rozpoczęła się gwałtowna wymiana ognia między atakującymi a konwojującymi więźniów Niemcami. Wówczas „Zośka” dał sygnał do rozstrzygającego natarcia.

Uwolniono wielu więźniów, w tym Janka Bytnara „Rudego”. Większość z nich biegła się po mieście, ale skatowanego Bytnara trzeba było przenieść do konspiracyjnego samochodu i wywieźć w bezpieczne miejsce. Niestety kilka dni później „Rudy” zmarł z powodu ran odniesionych podczas przesłuchań. Zmarli również dwaj ranni uczestnicy walki – Tadeusz Krzyżewicz „Buzdygan”, trafiony na początku akcji na ul. Nalewki oraz Maciej Aleksy Dawidowski „Alek”, raniony w czasie odwrotu na ul. Długiej. Podczas wymiany ognia zginęła też jedna z więźniarek. W walce zabito co najmniej 4 Niemców, a kolejnych kilku odniosło poważne rany.

Akcja pod Arsenalem pokazała siłę i możliwości mobilizacyjne Grup Szturmowych Szarych Szeregów i Kedywu w okupowanej stolicy. W odwecie za śmierć Bytnara w maju 1943 r. żołnierze Kedywu zlikwidowali Herberta Schulza i Ewalda Langego – dwóch gestapowców brutalnie przesłuchujących „Rudego” w gmachu policji bezpieczeństwa.

ZADANIE 1.

Zlokalizujcie budynek Arsenалу przy ul. Długiej, a następnie wykonajcie polecenia:

- a** Przed wojną i podczas okupacji w gmachu dawnego Arsenалу mieściło się Archiwum Miejskie Warszawy. Podejdźcie do budynku i odczytajcie nazwę instytucji, która obecnie ma tutaj swoją siedzibę.

.....

- b** Zróbcie zdjęcie Arsenatu dokładnie z takiej samej perspektywy, z jakiej został on uwieczniony na poniższej archiwalnej fotografii sprzed 1940 r.

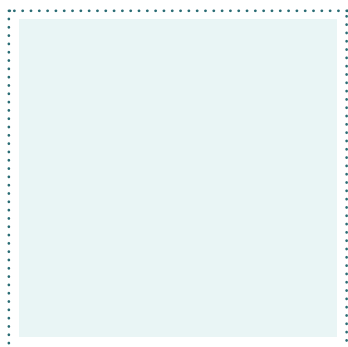

- c** Podczas akcji żołnierze „Zośki” skryli się w podcieniach Arsenatu. Zaznacz na powyższej fotografii podcienia gmachu i odpowiedz na pytanie: czy współczesny, odbudowany po wojnie budynek również ma ten element architektoniczny?

ZADANIE 2.

Przed budynkiem Arsenatu znajduje się pamiątkowy kamień. Przyjrzyjcie mu się uważnie, odczytajcie napisy i wykonajcie polecenia:

- a** Znajdąc datę wzniesienia pomnika, obliczcie i zapiszcie dokładną datę akcji pod Arsenatem.
- b** Przerysujcie duży znak, widoczny na monumencie, a następnie uzupełnijcie notatki.

Znak tworzą dwie litery:

„P” symbolizuje

„W” symbolizuje

Przypomnij sobie lekcje szkolne o bohaterach *Kamieni na szaniec*. W jaki sposób historia Janka Bytnara „Rudego” związana była z tym właśnie znakiem?

.....

.....

.....

ZADANIE 3.

W pobliżu pomnika, na murze Arsenatu, znajduje się tablica pamiątkowa. Na podstawie treści tablicy oraz wiedzy zdobytej w poprzednim zadaniu rozwiążcie krzyżówkę i odczytajcie hasło.

1. Jak nazywano więzienie, do którego przewożono osadzonych z alei Szucha?
2. Harcerskie Grupy Szturmowe były częścią Szarych ...
3. Grupy Szturmowe podlegały Kierownictwu ..., czyli Kedywowi.
4. Starsi, doświadczeni żołnierze, uczestnicy minionej wojny, to inaczej ...
5. Ile osób uwolniono podczas akcji pod Arsenalem?
6. Funkcjonariusze niemieckiej policji, którzy transportowali więźniów z alei Szucha, to ...
7. Nazwa jednego ze wspomnianych na tablicy pamiątkowej batalionów powstańczej Warszawy.

[illegible]

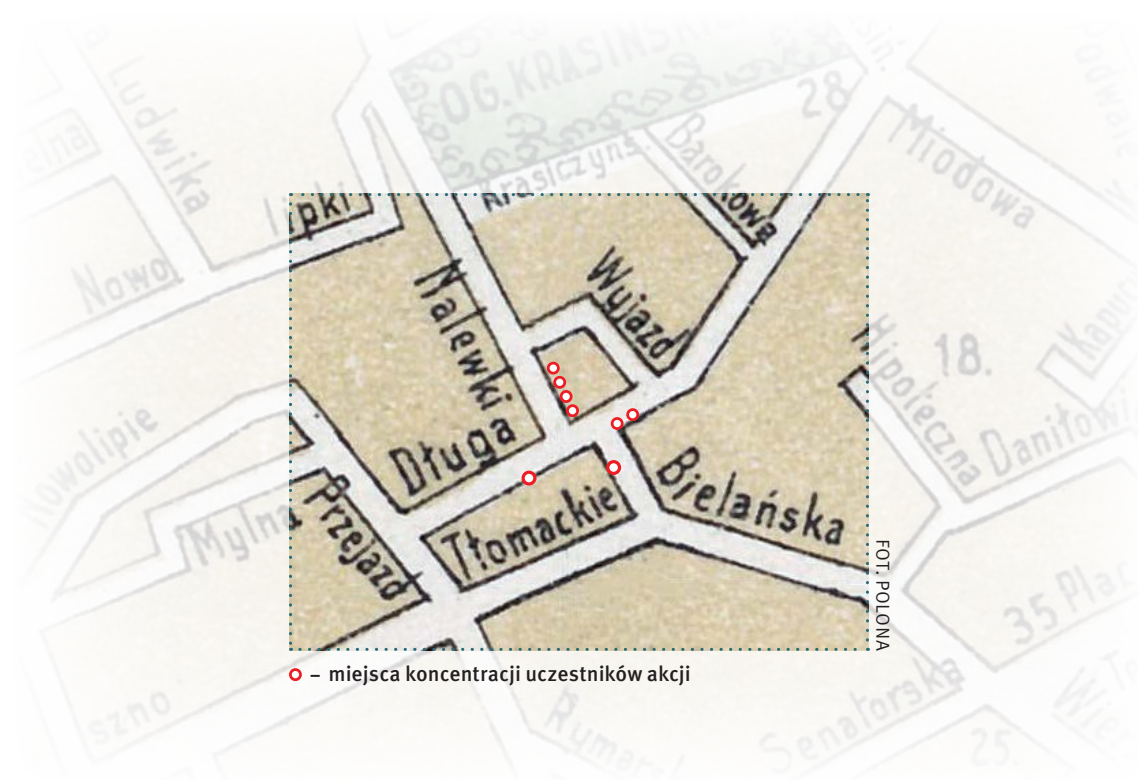
Hasto:

Age Group	Percentage
18-24	1%
25-34	2%
35-44	3%
45-54	4%
55-64	5%
65-74	6%
75-84	7%
85-94	8%
95-104	9%
105-114	10%
115-124	11%

– posługiwał się pseudonimem „Anoda”, w czasie akcji pod Arsenalem dowodził sekcją „Butelki”, której żołnierze unieruchomili ciężarówkę transportującą więźniów.

ZADANIE 4.

Zaznacz na planie miejsce, w którym znajduje się budynek Arsenau. Następnie na podstawie opisu akcji zaznacz trasę samochodu więziennego oraz miejsce, w którym został zaatakowany.

Akcja Hoffman

Celem akcji była likwidacja dr. Kurta Hoffmanna, kierującego warszawskim Arbeitsamtem (urzędem pracy), mieszczącym się w zabytkowym pałacu przy ul. Długiej 38/40. Niemiecki urzędnik odpowiedzialny był między innymi za wywózki Polaków na przymusowe roboty do Rzeszy. Bezpośrednią decyzję Kedywu o przeprowadzeniu likwidacji poprzedziła informacja o spodziewanej masowej brance młodzieży polskiej do pracy w niemieckich fabrykach, co z kolei miało związek z zamykaniem przez okupanta szkół zawodowych w Generalnym Gubernatorstwie. Oprócz Hoffmana planowano zlikwidować także jego zastępcę Adama Schmitza.

Armia Krajowa podjęła pierwszą próbę zabicia Hoffmana w dniu 4 marca 1943 r., gdy wysłano pocztą specjalnie przygotowany ładunek wybuchowy. Bomba wprawdzie wybuchła, ale zginął jedynie pirotechnik wezwany do jej rozbrojenia.

Kolejna próba likwidacji przybrała już formę zorganizowanej akcji zbrojnej. Do realizacji tej misji dowództwo Kedywu Okręgu Warszawskiego wyznaczyło ppor. Jerzego Tęsiorowskiego „Zawadę” i kierowany przez niego oddział DB-22 z warszawskiej Pragi. Największą rolę w ostatecznym powodzeniu zamachu odegrał Tadeusz Roguski „Bystry”, który wcześniej nawiązał kontakt z polskim pracownikiem Arbeitsamtu. Dzięki niemu konspiratorzy poznali rozkład pomieszczeń w gmachu.

W południe 9 kwietnia 1943 r. uzbrojeni żołnierze AK weszli głównym wejściem do budynku. Podczas gdy ubezpieczający akcję Mieczysław Weitzkorn „Lwowicz I” sterroryzował woźnego, Tadeusz Roguski „Bystry” skierował się do gabinetu kierownika urzędu. Z bronią w ręku minął sekretarkę i wszedł wprost do przestronnego, dwukondygnacyjnego gabinetu Hoffmana. Zastał go siedzącego za biurkiem i oddał w jego stronę trzy śmiertelne strzały. Wówczas w pokoju zjawił się inny Niemiec, który próbował wyciągnąć pistolet z kabury. Okrzyk „Hände hoch” i dwa niecelne strzały wystarczyły, żeby przybyły urzędnik i sekretarka padli przestraszeni na ziemię, a „Bystry” mógł bezpiecznie opuścić gabinet. Gdy dotarł do Weitzkorna, pojawił się kolejny Niemiec, którego „Lwowicz I” przegonił strzałami, podobnie jak chwilę wcześniej zrobił to Roguski. Następnie obaj żołnierze bez szwanku opuścili budynek.

Kiedy „Bystry” wykonywał wyrok polskiego sądu podziemnego na Hoffmanie, druga grupa konspiratorów dostała się do budynku Arbeitsamtu bocznym wejściem. Ich celem był Adam Schmitz, zastępca kierownika urzędu. Miał on jednak szczęście, gdyż w momencie wejścia zamachowców przebywał poza swoim gabinetem. W tej sytuacji akowcy musieli zrezygnować z jego likwidacji i tylnym wyjściem opuścili miejsce akcji.

Nie był to jedyny atak Kedywu na pracowników znienawidzonego urzędu, tak bardzo szkodliwego dla polskiej ludności Warszawy. W tym samym miesiącu, w którym zginął Hoffman, Polskie Państwo Podziemne zlikwidowało jego zastępcę Hugona Dietza, w maju zaś – Fritza Geista, kierownika jednego z wydziałów, w lutym 1944 r. Wilhelma Lübberta, zarządzającego jedną z sekcji tej instytucji, a w czerwcu 1944 r. kierownika obozu przejściowego Arbeitsamtu Eugena Bolongino. Wszystkie te zamachy zostały przeprowadzone w okupowanej stolicy przez Kedyw Okręgu Warszawskiego lub/i Kedyw Komendy Głównej.

ZADANIE 1.

Zlokalizujcie i sfotografujcie budynek, w którym urzędował Kurt Hoffman. W poszukiwaniach może wam pomóc przedwojenna fotografia gmachu.

ZADANIE 2.

Przyjrzyjcie się uważnie tabliczkom na ogrodzeniu pałacu oraz na ścianach bezpośrednio przylegających do ul. Długiej i odpowiedzcie na pytania:

- a** Jaką nazwę nosi budynek przy ul. Długiej 38/40?

.....

- a** Skąd wzięła się ta nazwa?

.....

- a** Jaka instytucja publiczna zarządza dzisiaj tym gmachem?

.....

- a** Jak należy tłumaczyć niemiecką nazwę urzędu (Arbeitsamt), który miał tutaj siedzibę podczas okupacji?

.....

ZADANIE 3.

Wyjaśnijcie, jaki był powód likwidacji Kurta Hoffmanna przez Kedyw Okręgu Warszawskiego.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Odszyfrujcie nazwisko polskiego pracownika Arbeitsamtu, który umożliwił zaplanowanie zamachu na Hoffmanna.

Wskazówka: zastosowano szyfr GA-DE-RY-PO-LU-KI.

Zaszyfrowane nazwisko: EDHNDU

Odszyfrowane nazwisko:

ZADANIE 5.

Połączcie imiona i nazwiska uczestników akcji z odpowiednimi pseudonimami oraz rolą, jaką odegrali w zamachu na Kurta Hoffmanna.

Mieczysław Weitzkorn	„Bystry”	dowodził akcją
Tadeusz Roguski	„Lwowicz I”	ubezpieczał akcję
Jerzy Tęśiorowski	„Zawada”	wykonał wyrok

Akcja Braun

Jesienią 1943 r. rozeszła się wśród mieszkańców Warszawy wieść o przygotowywanym przez niemieckie władze okupacyjne planie masowego wysiedlenia Polaków z miasta. Wywiad Armii Krajowej zdołał potwierdzić prawdziwość tych pogłosek i wskazać autora projektu. Twórcą tajnego planu okazał się kierownik warszawskiego Wohnungsamtu (urzędu mieszkaniowego) Emil Braun. Urzędnik, odpowiedzialny między innymi za tworzenie dzielnic niemieckich w okupowanej stolicy, a więc i przymusowe przesiedlenia ludności, rezydował w nieistniejącym dzisiaj budynku przy ul. Daniłowiczowskiej 1/3.

Kedyw Komendy Głównej powierzył zadanie identyfikacji i likwidacji Brauna kompanii „Agat”. Rozpracowanie wywiadowcze, którym kierował Aleksander Kunicki „Rayski”, okazało się w tym przypadku zadaniem wyjątkowo trudnym i czasochłonnym. W identyfikacji Brauna kluczową rolę odegrała Hanna Szarzyńska-Rewska „Hanka”. Wywiadowczyń, udając interesantkę, udała się do Wohnungsamtu. Będąc w urzędzie, rzekomo przez pomyłkę weszła na chwilę do gabinetu kierownika. Ten moment wystarczył, aby „Hanka” zapamiętała, a później wskazała „Rayskiemu” właściwego człowieka.

Emil Braun mieszkał w dzielnicy willowej przy ul. Górnośląskiej 33 w Warszawie. W trakcie obserwacji wywiad „Agatu” ustalił, że porusza się on po mieście różnymi, choć podobnymi do siebie samochodami, co świadczyło o zapobiegliwości Niemca. Na początku grudnia 1943 r. działania wywiadowcze dobiegły końca, wobec czego szef oddziału – kpt. Adam Borys „Pług” wyznaczył na dowódcę akcji likwidacyjnej Kazimierza Kardasia „Orkana”.

Kardaś zdecydował o przeprowadzeniu zamachu na ul. Daniłowiczowskiej. Budynek Wohnungsamtu sąsiadował z jednej strony z pałacem Blanka, będącym siedzibą niemieckiego starosty Warszawy, a z drugiej strony z więzieniem. Z uwagi na wysokie prawdopodobieństwo wymiany ognia z wartownikami oraz ewentualny ostrzał z okien pobliskich budynków, bardzo istotny w planie „Orkana” był element zaskoczenia nieprzyjaciela.

Zgodnie z rozkazem kpt. Adama Borysa „Pługa” likwidacja miała nastąpić 13 grudnia 1943 r. W ustalonym dniu, nieco ponad dwadzieścia minut przed wyjściem żołnierzy na pozycje, łączniczki dostarczyły broń i fałszywe dokumenty dla jej uczestników. Główne siły zlokalizowano na ul. Daniłowiczowskiej i ul. Senatorskiej. Akcja nie doszłaby jednak do skutku, gdyby nie cała sieć łączniczek-sygnalizatorów ustawionych na trasie przejazdu Brauna z domu do miejsca pracy. Pierwsze zadanie należało do czternastoletniej Elżbiety Dziembowskiej „Dewajtis”. Obserwowała dom Brauna, aby ustalić numer rejestracyjny samochodu, do którego wsiądzie Niemiec. Następnie przekazała informację kolejnym sygnalistkom i tak odpowiedni numer dotarł do „Hanki” stojącej przy pl. Teatralnym. Gdy Szarzyńska-Rewska dostrzegła właściwy samochód, który wyjechał z ul. Wierzbowej i przecinał pl. Teatralny, zauważyła w nim Brauna, a następnie wykonała umówiony wcześniej gest, dając znać „Orkanowi”, który zarządził rozpoczęcie akcji.

Samochód zatrzymał się przed urzędem. Wsiadło dwóch Niemców, w tym Braun. W środku pozostała towarzysząca im kobieta. Wyrok na urzędniku wykonali dwaj przyjaciele: Jerzy Kozłowski „Kastor” i Jerzy Sarnowski „Polluks”. Podbiegli do Niemców, „Polluks”

zastrzelił Brauna, a „Kastor” towarzyszącego mu drugiego Niemca i postrzelił kobietę, która właśnie wyskoczyła z samochodu. Wywiązała się strzelanina z obecnymi w pobliżu Niemcami, ale ostrzał od strony sąsiednich budynków został powstrzymany przez ubezpieczających akcję żołnierzy konspiracji. Po wykonaniu zadania zamachowcy przedostali się do przygotowanego wcześniej samochodu i odjechali, a w umówionej lokalizacji zdali broń łączniczkom i wymienili dokumenty.

Później okazało się, że drugim z zastrzelonych Niemców był Friedrich Pabst, naczelny inżynier okupowanej Warszawy. Pod jego kierunkiem powstał plan drastycznej przebudowy, który zakładał zredukowanie dawnej stolicy Polski do roli prowincjonalnego miasta, zamieszkałego głównie przez niemiecką elitę. Tym samym Kedyw Komendy Głównej w czasie jednej akcji zlikwidował dwóch ważnych urzędników okupacyjnych, odpowiedzialnych za powstanie dwóch uzupełniających się wzajemnie planów niemieckich wobec Warszawy i jej ludności.

ZADANIE 1.

Znajdźcie owalną tablicę informacyjną na murze budynku przy ul. Senatorskiej 14 i odczytajcie, jaką nazwę nosi ten gmach.

.....

ZADANIE 2.

Policzcie, ile kroków musicie pokonać, idąc od bramy pałacu na róg skrzyżowania ulic Nowy Przejazd i Daniłowiczowskiej. To w tym miejscu stał niegdyś budynek, w którym urzędował Emil Braun.

Liczba kroków:

ZADANIE 3.

Korzystając z opisu akcji oraz własnych obserwacji terenowych, zaznaczcie na widocznym poniżej fragmencie planu miasta z 1939 r.:

- ▶ pałac przy ul. Senatorskiej 14, sprzed którego ostrzelano uczestników akcji 13 grudnia 1943 r.,
- ▶ przybliżoną lokalizację gmachu urzędu, w którym pracował Emil Braun,
- ▶ trasę, którą przyjechał niemiecki urzędnik,
- ▶ miejsce zamachu na Emila Brauna.

ZADANIE 4.

Opiszcie, jaką rolę odegrała w omawianych wydarzeniach Hanna Szarzyńska-Rewska „Hanka”.

.....

.....

.....

.....

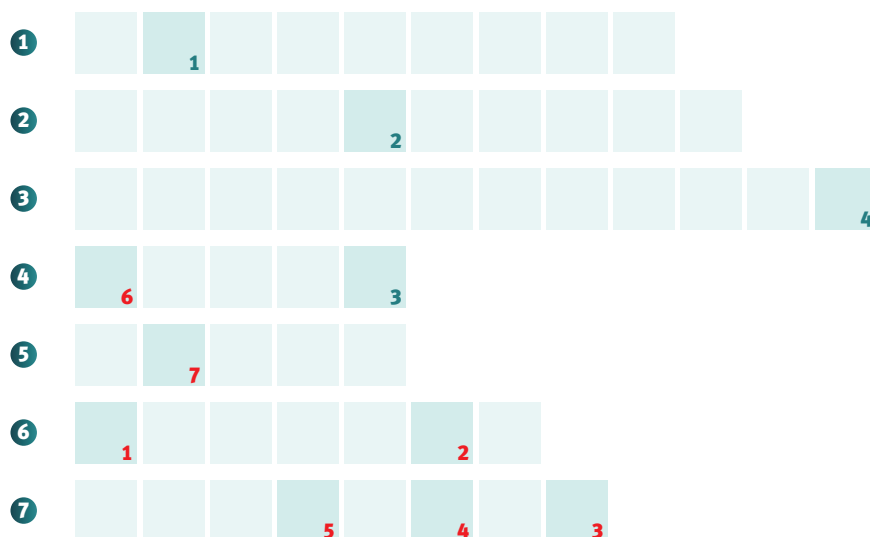
.....

.....

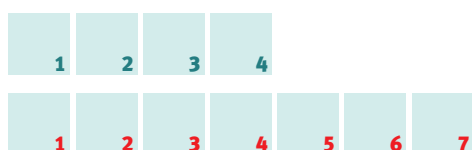
ZADANIE 5.

Rozwiążcie krzyżówkę, aby poznać znaczenie kryptonimu oddziału „Agat”.

1. Bezpośredni wykonawca wyroku na Emilu Braunie.
2. Uczestniczyły w działaniach wywiadowczych, dostarczały, a później odbierały od żołnierzy broń i fałszywe dokumenty, podczas akcji pełniły funkcje sygnalizaterek.
3. Niemiecki *Wohnungsamt* w Warszawie, którym kierował Emil Braun, to inaczej urząd ...
4. Pod jego kierunkiem powstał nazistowski plan zredukowania Warszawy do roli prowincjonalnego miasta.
5. Adam, polski oficer w stopniu kapitana, używał pseudonimu „Pług”.
6. Akcję Braun przeprowadził oddział „Agat”, będący częścią Kedywu Komendy ...
7. Pseudonim najmłodszej uczestniczki akcji likwidacyjnej z 13 grudnia 1943 r.

Hasło:

– głównym zadaniem „Agatu” było wykonywanie wyroków śmierci, wydawanych przez polskie podziemne sądownictwo na najgroźniejszych funkcjonariuszy władz okupacyjnych w Generalnym Gubernatorstwie.

Akcja „Góral”

Celem akcji było przechwycenie z rąk niemieckich znacznej ilości środków finansowych, które mogłyby wesprzeć konspiracyjną działalność Armii Krajowej. Nazwa „Góral” pochodzi od potocznego określenia banknotów o najwyższym nominale (500 zł), emitowanych w Generalnym Gubernatorstwie przez władze okupacyjne. Pomysłodawcą planu zdobycia gotówki w walce był mjr Emil Kumor „Krzyś”, przedwojenny oficer Wojska Polskiego, działający wówczas w Biurze Finansów i Kontroli Komendy Głównej AK. Zgodę na akcję wydał komendant AK gen. Stefan Rowecki „Grot”, a po jego aresztowaniu decyzję podtrzymał jego następca – gen. Tadeusz Komorowski „Bór”.

Przygotowania trwały ponad rok. Początkowo zajmowała się nimi Organizacja Specjalnych Akcji Bojowych „Osa”, włączona na początku 1943 r. do Kedywu Komendy Głównej jako „Kosa 30”. Po rozbiciu tej jednostki przez Gestapo dalszym opracowaniem szczegółów planu i jego realizacją zajął się oddział specjalny „Pola”, również stanowiący część Kedywu Komendy Głównej. Kryptonim tego oddziału pochodził od pseudonimu jego dowódcy por. Romana Kiżnego „Poli”.

Sukces akcji był możliwy dzięki zakonspirowanym pracownikom Banku Emisyjnego. W efekcie ich działalności Polskie Państwo Podziemne mogło mieć pewność, że w transporcie, który planowano przechwycić, znajdą się banknoty z różnych serii, a więc Niemcy nie będą mogli ich zidentyfikować i wycofać z obiegu. Największe szanse powodzenia operacji dawało zaatakowanie transportu gotówki podczas przejazdu ulicami Warszawy. Mimo ostrożności Niemców teoretycznie utajnione dni kolejnych przewozów pieniędzy znał wcześniej Jan Wołoszyn, polski pracownik Banku, a jednocześnie zakonspirowany działacz AK o pseudonimie „Michał II”. Działania „Michała II” oraz jego współpracownika Ferdynanda Żyły „Michała I” stanowiły podstawę powodzenia przyszłej akcji.

Pierwszą, nieudaną próbę przechwycenia transportu podjęto 5 sierpnia 1943 r. Do ataku ostatecznie nie doszło. Kolejną datę ustalono na 12 sierpnia na podstawie informacji przekazanych przez „Michała II”. Zasadzka została przygotowana na wąskim, wysadzonym kocimi łbami odcinku ul. Senatorskiej u wylotu na pl. Zamkowy. Aby utrudnić przejazd, zaparkowano dużą ciężarówkę marki Ford przy prawym krawężniku, blokując tym samym połowę jezdni. Na jej przednich błotnikach siedzieli dowódca akcji por. Roman Kiżny „Pola” i jego zastępca ppor. Jerzy Kleczkowski „Jurek”, a na pace skryli się trzej inni akowcy. W bliższej i dalszej okolicy rozmieszczonych było jeszcze przeszło trzydziestu innych żołnierzy polskiej konspiracji.

Ciężarówka z pieniędzmi nadjechała w obstawie jednego samochodu ok. godz. 11.00. Kierowca zamierzał pojechać ul. Miodową w stronę ul. Krakowskie Przedmieście. Na szczęście konspiratorzy zawczasu rozstawili barierki fikcyjnych robót drogowych i w ten sposób zablokowali przejazd ul. Miodową. Kolumna pojazdów pojechała więc ul. Senatorską w kierunku pl. Zamkowego. Gdy zbliżali się do forda, wysunął się zza niego jeden z konspiratorów, pchając przed sobą wózek z pustymi skrzyniami, co zmusiło Niemców do zatrzymania się. Rozpoczęła się strzelanina. Do ciężarówki wdrapywali się z obu stron kolejni Polacy. Niemieccy żandarmi zostali albo zastrzeleni, albo ciężko ranni.

Niespodziewanie od strony pl. Zamkowego padły strzały. Strzelał jakiś oficer Wehrmachtu. Tylko refleks „Jurka” uratował życie „Poli” i dopiero interwencja zespołu ubezpieczającego akcję zlikwidowała to zagrożenie.

Równocześnie z atakiem na ciężarówkę kolejny zespół bojowy uderzył na samochód konwojujący. Gwałtowny ogień w krótkim czasie unieszkodliwił wszystkich pasażerów – zostali zabici lub ciężko ranni. Żołnierze wskoczyli do ciężarówki z pieniędzmi i ruszyli ul. Podwale. Za nimi pojechał ford i kolejny przygotowany na wszelki wypadek samochód ciężarowy marki Chevrolet.

Sama akcja trwała ok. 2,5 minuty. Podczas wymiany ognia zginęło co najmniej sześciu Niemców i niestety trzech niewinni polscy pracownicy banku. Zdobyto ogromną sumę ok. 105 milionów okupacyjnych złotych, nieco gotówki w innych walutach oraz trochę broni. Pieniądze zostały tymczasowo ukryte na terenie gospodarstwa ogrodniczego Bronisława Ruchowskiego „Bartka”, a dwa dni później przetransportowane do lokalu przy ul. Śliskiej 15, gdzie oficjalnie przeliczono przechwyconą gotówkę.

ZADANIE 1.

Ustalcie dokładne miejsce i okoliczności akcji „Góral”. W tym celu wykonajcie poniższe działania:

- a** Zlokalizujcie tablicę pamiątkową na jednej z kamienic po wschodniej stronie ul. Senatorskiej w pobliżu pl. Zamkowego.
- b** Uporządkujcie tekst zgodnie z treścią napisu na tablicy pamiątkowej, łącząc strzałkami odpowiednie jego fragmenty.

ŻOŁNIERZE KEDYWU KG AK

PONAD STO MILIONÓW

NA ULICY SENATORSKIEJ

ZŁOTYCH

ZDOBYLI W WALCE Z KONWOJEM

12 VIII 1943 ROKU

HITLEROWSKIEJ ŻANDARMERII

PRZED DOMEM NR 3

ZADANIE 2.

Odszyfrujcie napis, aby poznać nieoficjalną, ale bardzo rozpowszechnioną nazwę banknotów emitowanych przez Niemców w Generalnym Gubernatorstwie.

Wskazówka: zastosowano szyfr KO-NI-EC-MA-TU-RY

Zaszyfrowana nazwa: AŁRIMYON

Odszyfrowana nazwa:

ZADANIE 3.

Wyjaśnijcie, na czym polegał wkład pracowników Banku Emisyjnego w powodzenie akcji „Góral”.

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Uporządkujcie wydarzenia w kolejności chronologicznej, wpisując w kółka liczby od 1 do 6.

- Padają strzały od strony pl. Zamkowego.
- Blokada ul. Miodowej zmusza kierowcę ciężarówki do jazdy ul. Senatorską w stronę pl. Zamkowego.
- Wózek z pustymi skrzyniami zmusza kolumnę samochodów do zatrzymania się.
- Uczestnicy akcji odjeżdżają trzema ciężarówkami.
- „Michał II” przekazuje informację o wyjeździe konwoju z pieniędzmi z siedziby banku.
- Rozpoczyna się ostrzał niemieckiego konwoju.

ZADANIE 5.

Zastanówcie się i wypiszcie w punktach, na jakie ważne cele konspiracyjne mogły zostać przeznaczone środki przejęte podczas akcji z 12 sierpnia 1943 r. Wskażcie cztery przykładowe cele.

1.
2.
3.
4.

akcja Rodewald ▶ akcja Bürkl ▶ akcja Kutschera ▶ akcja Kretschmann

główne punkty na trasie:

ul. Chocimska 24 – 🚶 15 min ▶ ul. Polna 22 – 🚶 3 min ▶ ul. Litewska
róg ul. Marszałkowskiej – 🚶 5 min -> al. J.Ch. Szucha 23 i 25 – 🚶 10 min ▶
Al. Ujazdowskie 23 – 🚶 15 min ▶ ul. Franciszka K. Dmochowskiego.

Akcja Rodewald

Wybór celu nastąpił wskutek obserwacji poczynionej przez prof. Władysława Skoczylasa, prowadzącego podczas okupacji sklepik papierniczy u zbiegu ulic Skolimowskiej i Chocimskiej. Uwagę sprzedawcy zwrócił pewien wysoki rangą niemiecki oficer. Profesor wskazał Niemca swemu znajomemu Aleksandrowi Kunickiemu „Rayskiemu”, kierującemu wywiadem oddziału „Pegaz” (do stycznia 1944 r. oddział nosił kryptonim „Agat”). Wstępne rozpoznanie pozwoliło między innymi ustalić miejsce zamieszkania Niemca przy ul. Chocimskiej 2/4. Ustalono również, że obserwowaną osobą jest ppłk Wilhelm Rodewald, szef Schutzpolizei (policji ochronnej) w dystrykcie warszawskim, urzędujący w gmachu przy al. Szucha 23.

Służba policyjna, którą kierował Rodewald, pełniła nie tylko zwyczajne funkcje patrolowe, ale także współpracowała z Gestapo w organizowaniu ulicznych łapanek, przeprowadzała egzekucje uliczne i potajemne oraz ścigała ukrywających się Żydów i tych, którzy dawali im schronienie. Wobec możliwości likwidacji tak ważnego funkcjonariusza niemieckiego aparatu terroru Kierownictwo Walki Podziemnej wydało Kedywowi Komendy Głównej rozkaz jego eliminacji. Do wykonania zadania został wyznaczony specjalizujący się w tego typu działaniach oddział „Pegaz”.

Zespół wywiadowczy „Pegaza” ustalił, że obserwowany dojeżdża do pracy różnymi trasami, a ponadto w weekendy wyjeżdża za miasto. Brak prawidłowości w trasach przejazdu skłonił „Rayskiego” do wskazania ul. Chocimskiej jako najlepszego miejsca przyszłej akcji. Sytuację ułatwiał także pobliski bazar, gdyż uzasadniał obecność większej grupy Polaków w rejonie zamieszkanym głównie przez Niemców.

Kierujący oddziałem kpt. Adam Borys „Pług” powierzył zadanie II plutonowi, którego dowódca ppor. Jerzy Zapadko „Mirski” zdecydował się osobiście pokierować akcją likwidacyjną. Ostatecznie „Pług” wyznaczył dzień operacji na środę 26 kwietnia 1944 r.

Zasadzkę przygotowano w pobliżu Instytutu Higieny przy ul. Chocimskiej 24. Pobliską willę, w której mieszkał oficer, obserwowała łączniczka-sygnalistka Maria Chuchla „Maja”, która o godz. 8.55 dała znak, iż kierowany przez szofera samochód z Rodewaldem ruszył sprzed budynku. Zbliżający się pojazd zaczęli ostrzeliwać ukryci wcześniej w bramie Jerzy Zapadko „Mirski”, Stanisław Jastrzębski „Kopeć” i Tadeusz Chojko „Bolec”. Kluczową jednak rolę podczas akcji odegrał Zbigniew Santarek „Kajtek”, kierujący konspiracyjnym samochodem marki Opel. Santarek ruszył ze swego stanowiska przy Instytucie Higieny, kierując się wprost na nadjeżdżający samochód niemieckiego oficera. Ranny kierowca wprawdzie zdążył wyminąć strzelających bojowników, ale „Kajtek” doprowadził do lekkiego zderzenia i unieruchomienia atakowanego samochodu. Kierowca wyskoczył i pobiegł do bramy pobliskiej kamienicy, po drodze został jednak trafiony w plecy przez „Mirskiego”. Do samochodu dopadł „Kopeć”, otworzył drzwiczki i zastrzelił niemieckiego oficera. Jastrzębski nie znalazł jednak dokumentów przy denacie. W tym czasie „Bolec” z dwoma innymi żołnierzami prowadził walkę z Niemcami, którzy pojawiali się w okolicy lub strzelali z pobliskich budynków.

Bezpieczne opuszczenie miejsca walki to również zasługa Santarka, który wobec niedotarcia na akcję drugiego samochodu musiał przewieźć nie trzech, jak planowano, ale niemal wszystkich bojowników. Na domiar złego Niemcy zdołali przestrzelić oponę odjeżdżającego auta. Przeciążony i uszkodzony samochód powoli kierował się na wschód w stronę ul. Czerniakowskiej. Na jednym z zakrętów spadła opona, przez co auto musiało dalej toczyć się na samej obręczy po wyboistej jezdni ul. Czerniakowskiej. „Kajtek” zdołał mimo wszystko dojechać do wyznaczonego miejsca na Solcu. Tam okazało się, że nie ma również trzeciego samochodu. W tej sytuacji żołnierze po zdaniu broni łączniczkom i wymianie dokumentów poszli dalej pieszo aż do konspiracyjnego lokalu przy ul. Wilanowskiej.

Dwa dni po akcji okazało się, że w efekcie błędu w rozpoznaniu zlikwidowano ppłk. Erwina Gressera – innego wysoko postawionego niemieckiego oficera, a nie ppłk. Wilhelma Rodewalda, szefa warszawskiego Schutzpolizei. Gresser był dowódcą 17 pułku policji, który stanowił główną siłę w dyspozycji szefa SS i policji w dystrykcie. Jednostka ta uczestniczyła we wszystkich ważniejszych akcjach represyjnych w Warszawie.

ZADANIE 1.

Zlokalizujcie miejsce akcji Rodewald, wykonując poniższe polecenia:

- ▶ Podajcie adres gmachu, w którego pobliżu Kedyw przeprowadził zamach na niemieckiego oficera.
- ▶ Wykonajcie dwa zdjęcia budynku – na każdym z nich musi być widoczny odpowiedni fragment gmachu zarejestrowany na archiwalnych fotografiach. Zdjęcia należy wykonać w takiej kolejności:

Fotografia nr 1
(widok z 1942 r.)

Fotografia nr 2
(widok z 1927 r.)

- ▶ Podejdźcie do budynku i odczytajcie nazwę instytucji, która ma tutaj obecnie siedzibę.

.....

ZADANIE 2.

Odszyfrujcie ukryte znaczenie nazwy oddziału „Pegaz”.

Wskazówka: zastosowano szyfr GA-DE-RY-PO-LU-KI

Zaszyfrowane znaczenie: OYZDCKW ADSTGOP

Odszyfrowane znaczenie:

ZADANIE 3.

Wskażcie zdania prawdziwe i fałszywe dotyczące akcji Rodewald, wpisując we właściwe kółka odpowiednio literę „P” lub „F”.

- ☐ Podczas akcji z 26 kwietnia 1944 r. zlikwidowany został ppłk Wilhelm Rodewald.
- ☐ Obserwowany niemiecki oficer dojeżdżał do pracy zawsze taką samą trasą.
- ☐ Zamach został przeprowadzony przed siedzibą niemieckiej policji przy al. Szucha 23.
- ☐ Za likwidację odpowiedzialny był II pluton oddziału „Pegaz”.
- ☐ Schutzpolizei to inaczej niemiecka okupacyjna policja ochronna.

ZADANIE 4.

Połączcie imiona i nazwiska żołnierzy Armii Krajowej z ich pseudonimami oraz rolą, jaką odegrali w związku z akcją Rodewald.

Aleksander Kunicki	„Rayski”	obserwacja willi niemieckiego oficera
Maria Chuchla	„Kopeć”	kierowanie konspiracyjnym samochodem
Jerzy Zapadko	„Kajtek”	zastrzelenie niemieckiego oficera
Zbigniew Santarek	„Mirski”	rozpoznanie wywiadowcze
Stanisław Jastrzębski	„Maja”	dowodzenie działaniami wywiadowczymi

ZADANIE 5.

Dokonajcie oceny akcji Rodewald. Przedyskutujcie wspólnie sens, przebieg i skutki akcji, a następnie zapiszcie swoje wnioski.

.....

.....

.....

.....

.....

Akcja Bürkl

Jesienią 1943 r. Kierownictwo Walki Podziemnej podjęło decyzję o likwidacji kilku niemieckich funkcjonariuszy największego więzienia politycznego na terenie okupowanej Polski, zwanego Pawiakiem, które znajdowało się w Warszawie między ulicami Pawią i Dzielną. Pierwszy miał zginąć z rąk polskiego podziemia Franz Bürkl, szef zmiany załogi więzienia. Istniejąca wewnątrz zakładu konspiracyjna komórka ruchu oporu zwróciła uwagę Komendy Głównej Armii Krajowej na jego wyjątkowe okrucieństwo. Bürkl dla swojej sadystycznej przyjemności poniżał i maltretował więźniów, a kilkadziesiąt osób osobiście zamordował. Psychopatyczny gestapowiec wymyślał najróżniejsze formy znęcania się nad osadzonymi, między innymi poprzez zmuszanie ich do morderczej gimnastyki, której towarzyszyło szczucie agresywnym psem, oraz ćwiczenia na rozżarzonym żużlu.

Rozpracowaniem Franza Bürkla kierował Aleksander Kunicki „Rayski”, szef wywiadu oddziału „Agat” Kedywu Komendy Głównej. W pierwszej kolejności należało ustalić wygląd Niemca oraz trasy, którymi poruszał się po mieście. Kunicki zaobserwował, że strażnicy Pawiaka są codziennie przewożeni ciężarówką z siedziby Gestapo, a po zakończonej zmianie odwożeni w to samo miejsce. Z tego powodu dalsze obserwacje prowadził zarówno w okolicach więzienia, jak i gmachu policji bezpieczeństwa, położonego w przy al. Szucha 25 w połowie drogi między skrzyżowaniem z ul. Litewską a pl. Gwiazdzystym (dziś pl. Na Rozdrożu). Tożsamość gestapowca ostatecznie potwierdził Bogusław Ustaborowicz „Żar”, dawny więzień Pawiaka. Śledząc Bürkla, ustalono, że po powrocie ze zmiany wraca pieszo do mieszkania przy ul. Polnej 22, idąc al. Szucha, a następnie ulicami: Litewską, Marszałkowską i Oleandrów.

Zadanie kierowania akcją otrzymał Jerzy Zborowski „Jeremi”, dowódca I plutonu „Agatu”, który uznał, że zamach należy przeprowadzić u zbiegu ul. Marszałkowskiej i ul. Litewskiej. Misję utrudniało sąsiedztwo tak zwanej dzielnicy policyjnej, okoliczne kamienice zamieszkałe głównie przez Niemców oraz znaczny ruch pieszy i samochodowy. Z tego względu plan „Jeremiego” zakładał, że likwidacji dokona niewielki zespół, który po skończonym zadaniu zdoła szybko opuścić miejsce akcji. Dowódca „Agatu” kpt. Adam Borys „Pług” rozkazał przeprowadzić likwidację w dniu 7 września 1943 r.

Bojownicy zajęli pozycję ok. godz. 9.30. Tuż przed godz. 10.00 na ul. Oleandrów pojawił się Bürkl. niespodziewanie Niemcowi towarzyszyła kobieta, pchająca przed sobą wózek z dzieckiem. Mimo nieprzewidzianej zmiany okoliczności „Jeremi” postanowił kontynuować akcję. W momencie, gdy gestapowiec wszedł w ul. Litewską, został zastrzelony przez przechodzącego przez jezdnię Bronisława Pietraszewicza „Lota” oraz przybyłego od strony ul. Marszałkowskiej „Jeremiego”. Odgłos strzałów zaalarmował obecnych w okolicy Niemców, którzy natychmiast utworzyli kilka punktów obronnych i zaczęli ostrzeliwać zamachowców. W tym momencie kluczowe okazało się dobre rozstawienie ubezpieczenia akcji. „Jeremi” oraz dwaj żołnierze osłony skutecznie powstrzymywali Niemców, co pozwoliło „Lotowi” wydobyć dokumenty z munduru zabitego Niemca, a następnie całej grupie wycofać się do przygotowanego wcześniej konspiracyjnego samochodu. Ucieczka powiodła się, mimo że pojazd został podziurawiony pociskami. Nie zginął żaden z uczestników

akcji. Lekko ranny był jedynie Pietraszewicz, którego poturbowała kobieta towarzysząca Bürklowi. Podczas trwającej 90 sekund akcji oprócz Bürkla zginęło od siedmiu do dwięciu innych Niemców.

Niecały miesiąc po zamachu na Franza Bürkla oddział „Agat” zlikwidował Ernsta Weffelsa, kierownika zmiany w kobiecym oddziale Pawiaka. Spektakularne zamachy na pracowników tego więzienia dawały osadzonym nadzieję, jednocześnie budząc poważne zaniepokojenie załogi więzienia, co z czasem doprowadziło do zmniejszenia skali okrucieństw. W późniejszym czasie w różnych okolicznościach z rąk polskiej konspiracji zginęli także inni funkcjonariusze Pawiaka: Stephan Klein, wyróżniający się okrucieństwem wobec osadzonych Żydów, strażniczki oddziału kobiecego Jadwiga Podhorodecka i Olga Narewska oraz Herbert Junk, były już wówczas komendant więzienia.

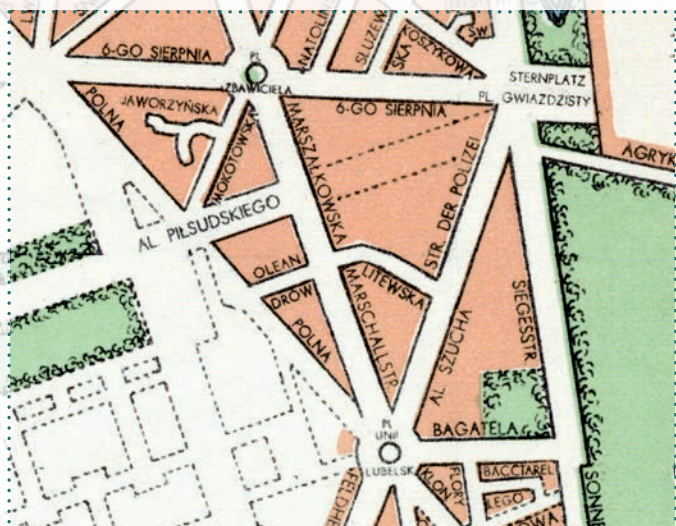

ZADANIE 1.

Udajcie się pod adres, pod którym mieszkał w okupowanej Warszawie Franz Bürkl. Z której strony znajduje się wejście do budynku?

ZADANIE 2.

Każda akcja Kedywu musiała być drobiazgowo zaplanowana. Znając ustalenia wywiadowcze Aleksandra Kunickiego „Rayskiego”, zaznaczcie na poniższym fragmencie planu miasta z 1941 r. przybliżoną trasę, którą Franz Bürkl przemierzał z domu do gmachu Gestapo.

ZADANIE 3.

Udajcie się na miejsce zamachu. Po drodze zmierzcie czas potrzebny na przejście z kamienicy, w której mieszkał Bürkl, do miejsca, w którym konspiratorzy przygotowali na niego zasadzkę.

Uzyskany wynik:

ZADANIE 4.

Podajcie nazwę uczelni wyższej, do której należy gmach dawnego szpitala dziecięcego (podczas okupacji wykorzystywanego przez Niemców). Odszukajcie właściwy budynek przy ul. Litewskiej – to w jego sąsiedztwie został zastrzelony Franz Bürkl.

Nazwa uczelni:

ZADANIE 5.

Wypiszcie przyczyny, dla których Polskie Państwo Podziemne podjęło decyzję o likwidacji szefa zmiany załogi więzienia na Pawiaku.

.....

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 6.

Podążając w kierunku miejsca akcji Kutschera, zlokalizujcie po drodze budynki, w których miały swe siedziby dwie niemieckie formacje policyjne siejące terror wśród ludności Warszawy – przy al. Szucha 23 (Ordnungspolizei – policja porządkowa) i al. Szucha 25 (Sicherheitspolizei – policja bezpieczeństwa, której częścią było Gestapo). Zapiszcie poniżej, jakie instytucje mieszczą się dzisiaj w tych budynkach:

- ▶ al. Szucha 23:
- ▶ al. Szucha 25:

Akcja Kutschera

Pod koniec września 1943 r. nowym Dowódcą SS i policji na dystrykt warszawski Generalnego Gubernatorstwa został mianowany gen. Franz Kutschera. Pochodzący z Austrii oficer został skierowany do Warszawy, aby spacyfikować i zastraszyć niepokorne miasto. Podstawę jego zbrodniczych działań miało stanowić rozporządzenie wydane na początku października przez generalnego gubernatora Hansa Franka.

Niemal natychmiast po objęciu nowej funkcji Kutschera rozpoczął niespotykane do tej pory prześladowania ludności cywilnej. Przypadkowi przechodnie byli zatrzymywani w coraz częściej organizowanych ulicznych łapankach. Atmosferę nieustannego zagrożenia potęgowały egzekucje, które teraz odbywały się nie tylko potajemnie, lecz także publicznie na ulicach Warszawy. Szacuje się, że podczas „rządów” Kutschery ginęło średnio około trzystu osób tygodniowo. Nazwiska rozstrzelanych lub tych, którzy mogli niebawem podzielić ich los, były rozplakatowywane w specjalnych obwieszczeniach. Kutschera zamierzał nie tylko zmusić ludność do posłuszeństwa, ale także zniechęcić ją do popierania polskiego ruchu oporu.

Jesienią 1943 r. Kierownictwo Walki Podziemnej poleciło Kedywowi Komendy Głównej likwidację nowego Dowódcy SS i policji na dystrykt warszawski. Szef Kedywu płk August Emil Fieldorf „Nil” wyznaczył do tego zadania doświadczony oddział „Agat”. Decyzja konspiracyjnych władz polskich o likwidacji nieznanego wówczas jeszcze z imienia i nazwiska szefa niemieckich formacji policyjnych w Warszawie wpisywała się w szeroko zakrojony plan Armii Krajowej, mający na celu eliminację szczególnie szkodliwych funkcjonariuszy władz okupacyjnych. Nazwano go kryptonimem akcji „Główki”.

Stosunkowo szybko udało się ustalić tożsamość i wygląd poszukiwanego generała, w czym pomógł zarówno wywiad Komendy Głównej Armii Krajowej, jak i prowadzący rozpoznanie w terenie Aleksander Kunicki „Rayski”. Ustalono, że Kutschera mieszka w pałacyku przy al. Róż 2, a do siedziby dowództwa SS i policji w Al. Ujazdowskich 23 szofer wozi go ciemną luksusową limuzyną marki Opel.

Akcją likwidacyjną Kutschery miał kierować Bronisław Pietraszewicz „Lot” z I plutonu oddziału, którego kryptonim został na początku 1944 r. zmieniony z „Agat” na „Pegaz”. Pierwsza próba zamachu w piątek 28 stycznia 1944 r. nie doszła do skutku, mimo że wszyscy uczestnicy akcji przybyli na czas w wyznaczone miejsca. Nikt jednak nie mógł przewidzieć, że akurat tego dnia Kutschera będzie przebywał poza Warszawą. W tych okolicznościach wyznaczono nową datę zamachu na wtorek 1 lutego. W dniu akcji o godz. 8.50 wszyscy uczestnicy byli już na pozycjach. Trzy łączniczki-sygnalistki, stojące na chodniku Al. Ujazdowskich od strony parku, miały za zadanie przekazywać sygnały o przemieszczaniu się samochodu generała. „Kama” stała na wprost wylotu al. Róż i obserwowała dom Kutschery, w tym czasie „Dewajtis” czekała na wysokości ul. Szopena, a na jej umówiony znak oczekiwała „Hanka” w pobliżu skrzyżowania Al. Ujazdowskich i ul. Piusa XI, gdzie stał też dowódca akcji. Niedługo po godz. 9.00 dostrzeżono wyjeżdżający samochód generała SS i policji. Informacja szybko dotarła do „Lota” i rozpoczęła się walka.

Zasadzkę przygotowano na odcinku Al. Ujazdowskich między wylotem ul. Szopena a skrzyżowaniem z ul. Piusa XI. Prowadzący konspiracyjny samochód marki Adler Michał Issajewicz „Miś” zajeżdżał drogę kierowcy Kutschery mniej więcej na wysokości siedziby komendantury SS. Do przyblokowanego pojazdu doskoczył „Lot”, zaczynając ostrzał wnętrza pojazdu. Chwilę później dołączył do niego Zdzisław Poradzki „Kruszynka”. Ostatecznie wyciągniętego z samochodu rannego Kutschere dobił strzałem z pistoletu „Miś”.

Zamach przeprowadzono w dzielnicy policyjnej, a więc kontratak Niemców nie był zaskoczeniem. Ubezpieczający akcję żołnierze „Pegaza”, którzy stali po drugiej stronie Al. Ujazdowskich, czym prędzej zaczęli ostrzeliwać pozycje nieprzyjaciela. Gdy zaskoczenie minęło, Niemcy zintensyfikowali ostrzał. Trafiony został Pietraszewicz, Issajewicz oraz osłaniający akcję Marian Senger „Cichy” i Henryk Humięcki „Olbrzym”. Uczestnikom akcji udało się mimo wszystko wycofać do dwóch przygotowanych konspiracyjnych samochodów, czekających na ul. Szopena.

Ranni wsiedli do pierwszego z samochodów wraz z osłaniającym ich Zbigniewem Gęsickim „Juno”, a pozostali bojownicy do drugiego, który bezpiecznie zdołał dojechać w umówione wcześniej miejsce. Kierowany przez Kazimierza Sotta „Sokoła” samochód z rannymi odwiózł lżej poszkodowanego „Misia” i „Olbrzyma” do Szpitala Maltańskiego, a „Lota” i „Cichego” do placówki przy ul. Sierakowskiej na warszawskiej Pradze. W drodze powrotnej przez most Kierbedzia „Sokół” i „Juno” trafili na blokadę jezdni. Nie mogąc uciec, opuścili samochód i podjęli desperacką walkę. Nie znajdując innego ratunku, skoczyli do Wisły, gdzie dosięgły ich niemieckie pociski. Niestety kilka dni później zmarli z odniesionych ran Bronisław Pietraszewicz „Lot” i Marian Senger „Cichy”, a tym samym liczba ofiar wśród uczestników akcji wzrosła do czterech.

Udany zamach na Kutschere wywołał wstrząs wśród Niemców, gdyż po raz pierwszy polskie podziemie zgładziło tak wysoko postawionego funkcjonariusza władz okupacyjnych. Reakcja niemiecka była okrutna i gwałtowna. W dzień po zamachu w okolicy miejsca akcji rozstrzelano stu więźniów, a kolejnych dwustu Polaków zamordowano w ruinach getta. Miasto wraz z okolicznymi gminami obłożono wysoką kontrybucją. Czasowo zamknięto polskie restauracje i przedłużono godzinę policyjną. Z uwagi na przebieg zamachu zakazano Polakom prowadzenia po mieście samochodów i motocykli. Efekty likwidacji generała SS i policji przysły jednak po kilkunastu dniach. Terror niemiecki w mieście wyraźnie się zmniejszył i aż do momentu wybuchu powstania warszawskiego w sierpniu 1944 r. nie osiągnął już rozmiarów porównywalnych z okresem „rządów” gen. Franza Kutschery.

ZADANIE 1.

Odczytajcie głośno treść tablicy na głazie pamiątkowym, stojącym w pobliżu dawnej niemieckiej siedziby dowództwa SS i policji na dystrykt warszawski przy Al. Ujazdowskich 23.

ZADANIE 2.

Przyglądając się tablicy, na pewno dostrzeżecie pewien drobny błąd. Korzystając z opisu akcji oraz internetu, spróbujcie wyjaśnić przyczynę pomyłki w nazwie oddziału, który dokonał likwidacji Kutschery.

.....

.....

.....

ZADANIE 3.

Przeprowadźcie sondę uliczną, pytając przechodniów, czy wiedzą, kim był gen. Franz Kutschera. Odpowiedzi zapiszcie poniżej:

Odpowiedź osoby nr 1:

.....

.....

.....

Odpowiedź osoby nr 2:

.....

.....

.....

Odpowiedź osoby nr 3:

.....

.....

.....

ZADANIE 4.

Wyjaśnijcie, dlaczego gen. Franz Kutschera zapamiętany został jako „kat Warszawy”.

.....

.....

.....

.....

ZADANIE 5.

Na widocznym fragmencie planu miasta z 1939 r. zaznaczcie miejsca, w których ustawione były łączniczki-sygnalistki podczas akcji Kutschera, a następnie odpowiedzcie na pytanie:

Jaką nazwę nosi współcześnie ul. Piusa XI?

.....

ZADANIE 6.

Udajcie się w miejsca, w których stały łączniczki-sygnalistki. Każda z nich miała nieco inne zadanie. W tych trzech miejscach znajdziecie wmurowane w chodnik Al. Ujazdowskich płyty pamiątkowe, poświęcone poszczególnym bohaterkom. Sфотографуйте każdą z płyt, a na podstawie ich treści uzupełnijcie poniższą tabelkę:

Imię i nazwisko	Pseudonim	Wiek	Zadanie do wypełnienia
	„Kama”		
	„Dewajtis”		
	„Hanka”		

Akcja Kretschmann

Celem akcji była likwidacja niemieckiego funkcjonariusza Gestapo Augusta Kretschmanna, pełniącego funkcję zastępcy komendanta obozu karnego dla Polaków przy ul. Gęsiej w Warszawie. Wyrok śmierci, wydany przez polski sąd podziemny, wynikał z wyjątkowego okrucieństwa i sadyzmu Kretschmanna wobec osadzonych. Zadanie likwidacji zbrodniarza otrzymał oddział „Agat” z Kedywu Komendy Głównej, dowodzony przez kpt. Adama Borysa „Pługa”.

Rozpracowaniem czterdziestoośmioletniego gestapowca zajął się Aleksander Kunicki „Rayski”, kierujący wywiadem „Agatu”. W obserwacji i identyfikacji Kretschmanna pomogli Kunickiemu między innymi dwaj polscy policjanci granatowi – Ludwik Żarek „Żak” oraz nieznany nam z imienia i nazwiska konspirator, występujący pod pseudonimem „Robak”. Mimo że nienawidzona przez Polaków formacja porządkowa, potocznie zwana policją granatową, została utworzona przez okupacyjne władze niemieckie i podlegała ich rozkazom, to wśród jej funkcjonariuszy była pewna liczba zakonspirowanych członków polskiego podziemia.

Zaobserwowano, że Kretschmann regularnie wraca z pracy tramwajem, do którego wsiada na pl. Teatralnym. Niestety linia ta była oznaczona jako *Nur für Deutsche*, a więc przeznaczona wyłącznie dla Niemców. Tym samym tramwajem mógł jednak pojechać granatowy policjant. Dzięki temu „Robak” zdołał ustalić przystanek, na którym gestapowiec wysiadał, a także poznać miejsce jego zamieszkania. Ostateczny raport z rozpoznania „Rayski” przekazał swemu dowódcy 12 września 1943 r.

Kapitan Adam Borys „Pług” rozkazał wykonanie akcji II plutonowi oddziału „Agat”. Kierujący pododdziałem ppor. Jerzy Zapadko „Mirski” wyznaczył na dowódcę akcji likwidacyjnej Stanisława Jastrzębskiego „Kopcia”. Ten z kolei dalsze prace wywiadowcze polecił swojej łączniczce Marii Chuchli „Mai”. Uzyskawszy wszystkie potrzebne informacje, Jastrzębski zdecydował, że likwidacja Kretschmanna zostanie przeprowadzona w godzinach porannych, gdy gestapowiec będzie zmierzał z domu przy ul. Cecylii Śniegockiej 2, w pobliżu ul. Czerniakowskiej, na przystanek tramwajowy na skrzyżowaniu Al. Ujazdowskich i ul. Piusa XI.

W dniu 24 września 1943 r. ok. godz. 7.08, dowodzony przez „Kopcia” pięcioosobowy zespół zajął pozycje bojowe. Chwilę wcześniej łączniczki dostarczyły broń na miejsce. Zgodnie z przewidywaniami Kretschmann pojawił się na ul. Franciszka Dmochowskiego, zmierzając w stronę ul. Rozbrat. Niespodziewanie towarzyszyła mu jakaś kobieta. Do idącego gestapowca podbiegł „Kopeć” i drugi z zamachowców Zbigniew Dąbrowski „Cyklon”. Dowódca oddał kilka strzałów, raniąc Kretschmanna. W tym momencie zaciął mu się pistolet, przez co musiał powalić uciekającego mężczyznę uderzeniem kolby, a później dobić strzałem z zapasowej broni. Towarzysząca Kretschmannowi kobieta uciekła z miejsca walki. Podczas gdy „Kopeć” wydobył dokumenty z czarnego munduru gestapowca, „Cyklon” podniósł upuszczoną przez Niemca teczkę.

Zamach ubezpieczał Żeliszew Olech „Rawicz”, skutecznie odpierając ataki policjantów granatowych i niemieckich żandarmów od strony ul. Górnośląskiej. Większego zagrożenia nie przyniósł także ostrzał z zamieszkałych przez Niemców kamienic przy ul. Franciszka

Dmochowskiego, który został uciszony przez „Kopcia” seriami z pistoletu maszynowego. Uczestnicy walki bezpiecznie opuścili rejon akcji przygotowanym wcześniej samochodem konspiracyjnym, kierowanym przez Tadeusza Kostrzewskiego „Niemirę”.

Likwidacja Augusta Kretschmanna była drugim, po zamachu na Franza Bürkla, spektakularnym ciosem wymierzonym przez Polskie Państwo Podziemne w funkcjonariuszy niemieckiego więziennictwa w Warszawie. Kolejne udane likwidacje miały uświadomić okupantom, że ich okrucieństwo nie pozostanie bez odpowiedzi ze strony Armii Krajowej.

ZADANIE 1.

Zaznaczcie na fragmencie planu miasta z 1939 r. prawdopodobną trasę Augusta Kretschmanna z domu na przystanek tramwajowy oraz przybliżone miejsce zamachu.

ZADANIE 2.

Podajcie przyczynę wyroku śmierci wydanego przez polskie sądy podziemne na Augusta Kretschmanna.

.....

.....

.....

ZADANIE 3.

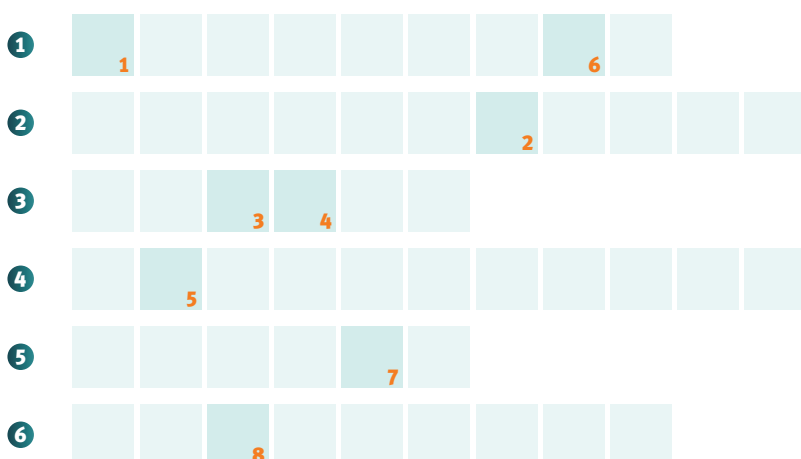
Podajcie pełną nazwę przedwojennej szkoły, której rozległy gmach wznosił się przy ul. Rozbrat 26 w bezpośrednim sąsiedztwie miejsca akcji likwidacyjnej.

Wskazówka: odszukajcie tablicę upamiętniającą szkołę.

ZADANIE 4.

Rozwiążcie krzyżówkę, aby poznać zwyczajową nazwę kompleksu więziennego, którego część stanowił niemiecki obóz karny dla Polaków.

1. Formacja złożona z polskich funkcjonariuszy, ale utworzona z rozkazu niemieckich władz okupacyjnych i przez nie kontrolowana, to tak zwana *policja*...
2. Stanisław, dowódca akcji Kretschmann.
3. Ideologia, powszechna w nazistowskich Niemczech, z której wynikał zwyczaj umieszczania napisów *Nur für Deutsche* m.in. na wybranych restauracjach, kawiarniach, kinach, środkach komunikacji w okupowanych przez III Rzeszę państwach.
4. Ulica położona w pobliżu miejsca akcji z 24 września 1943 r.
5. Pseudonim dowódcy II plutonu oddziału „Agat”.
6. Plac, na którym wsiadał do tramwaju August Kretschmann w drodze powrotnej z pracy.

Hasło:

– tak warszawiacy nazywali kompleks budynków więziennych przy ul. Gęsiej i ul. Za-menhoffa. W 1940 r. Niemcy utworzyli w nim Centralny Areszt dla getta. Po likwidacji getta funkcjonował tu obóz karny dla Polaków, a od lipca 1943 r. także obóz koncentracyjny KL Warschau.

akcja „budy” ➤ akcja Adria ➤ akcja na Hale Mirowskie

główne punkty na trasie:

ul. Nowy Świat róg ul. Ordynackiej – 🚶 10 min ➤ ul. Moniuszki – 🚶 20 min
➤ pl. Mirowski

Akcja „budy”

Mieszkańcy stolicy nieustannie byli zagrożeni ulicznymi łapankami, jedną z form prześladowania Polaków przez okupacyjne władze. Do aresztowania przechodniów wykorzystywano samochody, potocznie nazywane budami. Niebezpieczeństwo pochwyceń przez niemieckich funkcjonariuszy znacznie wzrosło jesienią 1943 r., gdy dowodzenie formacjami policyjnymi w dystrykcie warszawskim objął gen. Franz Kutschera. Dalszy los osób, które znalazły się w rękach niemieckich funkcjonariuszy, często był tragiczny. Pochwyceni w łapankach nierzadko trafiali później do więzienia na Pawiaku, byli wywożeni na roboty przymusowe do III Rzeszy, kierowani do obozów koncentracyjnych, a nawet rozstrzeliwani w potajemnych lub publicznych egzekucjach.

Kedyw Okręgu Warszawskiego jesienią 1943 r. zorganizował kilka akcji bojowych, w których starano się niszczyć policyjne ciężarówki. Dopiero trzeciego dnia „polowania na budy” udało się przeprowadzić skuteczny atak, gdy 22 października ppor. Henryk Witkowski „Boruta” przygotował zasadzkę na trasie Traktu Królewskiego. Siedemnastu żołnierzy ok. godz. 8.30 zajęło pozycje na obu rogach ul. Ordynackiej oraz w bramie kamienicy przy ul. Nowy Świat 66. Dwaj kolejni akowcy czekali w głębi ul. Ordynackiej jako ubezpieczenie planowanej drogi odwrotu. Akcja została przygotowana w dwóch wariantach, gdyż nie można było przewidzieć, z której strony nadjadą ciężarówki.

Po trzydziestu minutach, ok. godz. 9.00, samochód policyjny nadjechał od południa, podążając ul. Nowy Świat w stronę ul. Świętokrzyskiej. Ostrzał z pistoletów maszynowych rozpoczęli dwaj stojący na przeciwległych rogach ul. Ordynackiej żołnierze podziemia – Zbigniew Młynarski „Kret” oraz Józef Łapiński „Chmura”. Chwilę później dołączyli do nich

kolejni akowcy, w tym także kryjący się dotychczas w bramie „Boruta”. Niebawem atak przerodził się w stosunkowo krótką wymianę ognia z niemieckimi funkcjonariuszami i wartownikami pobliskiego parku samochodowego wojsk lotniczych. Zanim oddział się ewakuował, raniono kilku Niemców i co najważniejsze, zniszczono policyjną „budę”.

Niemal identyczną akcję w tym samym miejscu przeprowadzono ponad miesiąc później. Zaatakowano wówczas dwie ciężarówki i samochód eskorty. Podobne „polowania na budy” Kedyw Okręgu Warszawskiego organizował od października do grudnia 1943 r. także w wielu innych miejscach lewo- i prawobrzeżnej Warszawy.

ZADANIE 1.

Zapoznajcie się z fragmentem planu miasta z 1941 r., na którym zaznaczono lokalizację bramy wspomnianej w opisie akcji „budy”, a następnie wykonajcie polecenia.

- a** Podajcie adres kamienicy, w której w bramie ukryła się przed akcją część żołnierzy Kedywu, a następnie zapiszcie imię, nazwisko i pseudonim jednego z tych żołnierzy:

.....

.....

- b** Podejdźcie i sfotografujcie bramę, o której mowa w zadaniu.
- c** Zaznaczcie na planie co najmniej jedno inne miejsce, w którym stali przygotowani do walki żołnierze.

ZADANIE 2.

Odszyfrujcie nazwę pistoletu maszynowego, którym posłużyli się uczestnicy akcji „budy”.

Wskazówka: zastosowano szyfr NO-WE-BU-TY-LI-SA

Zaszyfrowana nazwa: AYWO

Odszyfrowana nazwa:

ZADANIE 3.

U szeregujcie poniższe wydarzenia w kolejności chronologicznej, wpisując w odpowiednie kółka liczby od 1 do 5.

- ☐ Zniszczenie niemieckiej „budy”.
- ☐ Z pistoletu maszynowego zaczyna strzelać Zbigniew Młynarski „Kret”.
- ☐ Nadjeżdża samochód policyjny.
- ☐ Odwrót z miejsca akcji.
- ☐ Żołnierze Kedywu zajmują pozycje bojowe.

ZADANIE 4.

Odpowiedzcie na poniższe pytania.

- a** Kiedy i w jakich okolicznościach nastąpiło szczególne nasilenie ulicznych łapanek?

.....

.....

.....

- b** Dlaczego aresztowanie w wyniku łapanek było tak niebezpieczne dla pochwyconych osób?

.....

.....

.....

Akcja Adria

Wiosną 1943 r. do kpt. Jerzego Lewińskiego „Chuchro”, kierującego Kedywem Okręgu Warszawskiego, zgłosił się żołnierz Armii Krajowej, dwudziestojednoletni ślusarz Jan Kryst „Alan”. Wyjaśnił, że jest śmiertelnie chory i pragnąłby przeprowadzić dowolną akcję likwidacyjną, nawet jeśli miałby w niej zginąć. Za zgodą kpt. Lewińskiego zaplanowano ją w lokalu gastronomiczno-rozrywkowym Adria przy ul. Moniuszki 10.

Adria przed wojną uważana była za najbardziej elegancki lokal w stolicy, w którym spotykała się elita polityczna i artystyczna Warszawy. Mogący pomieścić nawet tysiąc pięciuset gości lokal znajdował się na parterze i w podziemiach kamienicy włoskiego towarzystwa ubezpieczeniowego. Otwarta w 1931 r. Adria słynęła z ogrodu zimowego i sali dancingowej z obrotowym parkietem. Podczas II wojny światowej znany lokal upodobali sobie funkcjonariusze SS i Gestapo. Szybko nadano mu charakter *Nur für Deutsche* (tylko dla Niemców).

Zadaniem „Alana” było zastrzelenie możliwie jak największej liczby funkcjonariuszy Gestapo, przebywających w Adrii w momencie zamachu. Ochotnik miał mieć przy sobie kartkę informującą okupantów o przyczynach przeprowadzonego ataku, w której wyjaśniono, że jest on odwetem polskiej konspiracji za tortury wobec więźniów. Kartka zawierała także groźbę przeprowadzenia poważniejszych zamachów, jeśli Niemcy nie zmienią metod przesłuchań.

Zaopatrzony w fałszywe dokumenty „Alan” przybył do Adrii. Na wszelki wypadek na zewnątrz budynku czekali dwaj inni akowcy, mający osłaniać go w czasie odwrotu. Kryst zszedł do położonej na najniższym poziomie sali dancingowej. Stał przy jednym z filarów, obserwując siedzących w łóży gestapowców. Oczekał aż rozpocznie się występ i zgasną światła. Gdy pozostały zapalone jedynie reflektory, „Alan” wy dobył pistolet i otworzył ogień do wypatrzonych wcześniej niemieckich funkcjonariuszy. Wydawało się przez chwilę, że w ogólnym zamieszaniu młody zamachowiec zdoła wydostać się z sali, mimo że niektórzy z obecnych Niemców również zaczęli strzelać. Wówczas niespodziewanie powalił go krzesłem jeden z napastników, a chwilę później „Alan” zmarł pod naporem ciosów bijących go krzesłami i butelkami Niemców. W wyniku strzelaniny śmierć poniosło trzech Niemców. Ciało Jana Krysta „Alana” zostało przewiezione do kościoła, skąd później wykradli je i pochowali na Cmentarzu Wolskim członkowie polskiej konspiracji. W uznaniu bohaterstwa „Alan” został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych.

Jeszcze tej samej nocy do Adrii przybyli śledczy z Gestapo oraz dwaj wysoko postawieni urzędnicy okupacyjnej administracji w Warszawie – Ludwig Fischer, gubernator dystryktu warszawskiego Generalnego Gubernatorstwa i Ludwig Leist, niemiecki starosta miasta. Był to już drugi zamach w Warszawie tego dnia, po tym jak rano w pobliżu pl. Trzech Krzyży z rąk Kedywu Komendy Głównej zginął Ewald Lange, funkcjonariusz policji bezpieczeństwa odpowiedzialny za brutalne śledztwo wobec Janka Bytnara „Rudego”.

ZADANIE 1.

Zlokalizujcie odbudowaną po wojnie kamienicę, w której kiedyś mieściła się Adria, i zapiszcie jej dzisiejszy adres. Pamiętajcie, że numeracja budynków przy ul. Moniuszki uległa zmianie.

Wskazówka: gmach, w którym mieściła się Adria, zdobyły charakterystyczne lwy.

Współczesny adres:

ZADANIE 2.

Znajdźcie i sfotografujcie tablicę pamiątkową odnoszącą się do akcji Kedywu. Następnie odpowiedzcie na pytania:

- a** Kiedy Jan Kryst dokonał zamachu w Adrii?
.....
- b** Jaką nazwę nosi odznaczenie wojskowe, którego rewers widoczny jest na tablicy pamiątkowej?
.....
- c** Jak nazywano niemiecką formację policyjną, której funkcjonariusze byli celem zamachu Jana Krysta?
.....

ZADANIE 3.

Wymieńcie dwa powody zamachu zapisane na kartce, którą miał przy sobie Jan Kryst w trakcie wykonywania niebezpiecznej akcji.

1.
.....
2.
.....

ZADANIE 4.

Rozwiążcie krzyżówkę i odczytajcie hasło, dzięki któremu poznacie pełną nazwę czasopisma konspiracyjnego.

1. ... Narodowa, instytucja kultury, której siedziba znajduje się w pobliżu ul. Moniuszki.
2. Józef, pseudonim „Chuchro”.
3. Słynęła z niego Adria.
4. Żołnierz, który dobrowolnie zgłasza się do jakiejś misji, to inaczej ...
5. Ludwig, niemiecki gubernator dystryktu warszawskiego.
6. ...Gubernatorstwo, utworzone przez Niemców z części okupowanych ziem polskich.
7. Nazwa jednej z ulic przecinających ul. Moniuszki.
8. Jan Kryst posługiwał się pseudonimem ...
9. Nazwisko Janka „Rudego”, słynnego harcerza i bohatera powieści *Kamienie na szaniec*.
10. Kierownictwo Dywersji to inaczej ...

1

2

3

4

5

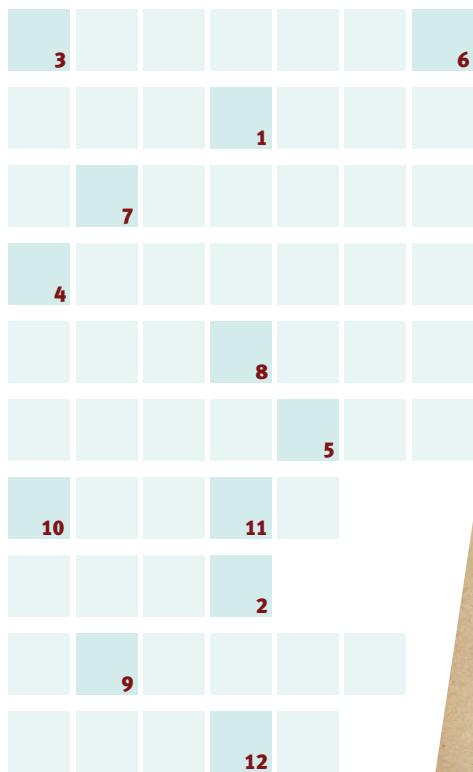
6

7

8

9

10

Hasło: BIULETYN

– był to najpopularniejszy tygodnik konspiracyjny.

W numerze z 23 czerwca 1943 r. szczegółowo opisano bohaterską akcję Jana Krysta.

Akcja w Halach Mirowskich

Kierownictwo Dywersji, obok najbardziej spektakularnych akcji likwidacyjnych, podejmowało nieporównanie więcej mniejszych przedsięwzięć dywersyjnych i sabotażowych, których celem było obniżenie wydajności gospodarczej III Rzeszy oraz utrudnianie sprawnego funkcjonowania maszyny wojennej państwa niemieckiego. Działania tego rodzaju prowadzono na poziomie zarówno Kedywu Komendy Głównej, jak i okręgowych struktur pionu walki bieżącej Armii Krajowej.

Jednymi z rozlicznych działań dywersyjnych Kedywu Okręgu Warszawskiego były tak zwane „palenia”, czyli różnego typu ataki, najczęściej z wykorzystaniem ładunku wybuchowego wywołującego pożar. Przykładem tego typu działań były kilkukrotne podpalenia zabudowań dworcowych w Warszawie. W podobny sposób atakowano transport samochodowy okupanta przez podpalenie składów benzyny, warsztatów naprawczych, garaży czy parków samochodowych Wehrmachtu. Innym przykładem działań dywersyjnych Kedywu Okręgu Warszawskiego, kierowanego wówczas przez Józefa Rybickiego „Andrzeja”, była akcja w Halach Mirowskich 25 marca 1944 r. Niestety zachowały się jedynie szczątkowe informacje na temat jej przebiegu i uczestników.

Hale, powstałe na przełomie XIX i XX wieku, były przed wojną popularnym miejscem targowym. Pierwsza znajdowała się w części zachodniej pl. Mirowskiego, a druga została wybudowana po wschodniej jego stronie. Rejon bliźniaczych hal stanowił jeden z najważniejszych miejsc handlowych w Warszawie aż do wybuchu powstania warszawskiego. Podczas okupacji Niemcy wykorzystywali ich wnętrza również jako magazyny.

Zorganizowana przez Kedyw Okręgu Warszawskiego akcja w Halach Mirowskich miała na celu zniszczenie zgromadzonych tam urządzeń łącznościowych, w tym aparatów podsłuchowych i radiostacji dla wojska. W wyznaczonym dniu o godz. 19.10 zespół składający się z czterech osób podłożył ładunek wybuchowy. Do eksplozji doszło niecałą godzinę później, a w jej wyniku zniszczona została znaczna część zmagazynowanego przez Niemców sprzętu. Akcją dowodził nieznany nam z imienia i nazwiska żołnierz podziemia, posługujący się konspiracyjnym pseudonimem „Krzywonos”. Wiemy jednak, iż miał on już wcześniej doświadczenie w dywersji o zbliżonym charakterze. Uczestnicy akcji należeli do oddziału nazywanego „grupą Andrzeja”, którym kierował wówczas ppor. Tadeusz Wiwatowski „Olszyna”. Formacja ta była znana później jako Oddział Dyspozycyjny „A” Kedywu Okręgu Warszawskiego.

ZADANIE 1.

Uważnie obejrzyjcie z zewnątrz halę zachodnią. Odszukajcie i sfotografujcie wymienione detale architektoniczne:

- ▶ kartusz herbowy z wizerunkiem warszawskiej Syrenki,
- ▶ płaskorzeźbę z wyrytymi datami budowy hali (1899–1901),
- ▶ dowolnie wybrany element ozdobny.

ZADANIE 2.

Hala zachodnia nosi nazwę „Mirowska”. Odszyfrujcie nazwę drugiej z bliźniaczych hal.

Wskazówka: zastosowano szyfr RE-GU-LA-MI-NO-WY

Zaszyfrowana nazwa: UYLEDMM

Odszyfrowana nazwa:

ZADANIE 3.

Jaką funkcję pełniły Hale Mirowskie przed wybuchem wojny?

FOT. NAC

.....

.....

ZADANIE 4.

Spróbujcie uzupełnić schemat przyczynowo-skutkowy akcji Kedywu z 25 marca 1944 r. Nie są wprawdzie znane szczegóły akcji Kedywu w Halach Mirowskich, ale jesteśmy w stanie wskazać jej przyczyny, odtworzyć ogólny przebieg wydarzeń oraz domyślić się skutków.

The diagram illustrates a three-stage process flow. It consists of three light blue rectangular boxes arranged horizontally. The first box is labeled 'PRZYCZYNY' (Causes), the second 'PRZEBIEG' (Process), and the third 'SPODZIEWANE SKUTKI' (Expected Consequences). Each box has a header with the label and a large area below with horizontal dotted lines for notes. A dark teal circle with a white right-pointing triangle is positioned between the first and second boxes, and another identical circle is between the second and third boxes, indicating a sequential flow from left to right.

ZADANIE 5.

Akcja wykonana przez oddział dywersyjny w Halach Mirowskich nie jest w żaden sposób upamiętniona. Zaprojektujcie tablicę informującą o tym wydarzeniu, która mogłaby zostać zamontowana na murze.

